

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Gedimino Pikelio,
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu ir jos nevykdymo teisinės pasekmės

**Party's duty to provide encouragement of the process and the legal consequences of
failure to comply with it**

Vadovas: prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius

Recenzentas: dr. Aurimas Brazdeikis

Vilnius 2017

Turinys

Turinys	1
Įvadas	2
1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoka ir vieta civilinio proceso sistemoje..	4
2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinys ir jos netinkamo įgyvendinimo pasekmės	8
2.1 Proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai.....	9
2.2 Kooperacijos principas	14
2.3 Šalies piktnaudžiavimo civiliniu procesu teisės sąvoka ir kovos priemonės	18
2.3.1 Civilinio proceso kodekso 95 straipsnis	21
2.3.2 Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus	28
2.3.3 Sprendimas už akių.....	33
3. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimo ypatumai atskirų kategorijų bylose	44
3.1. Grupės ieškinys	44
3.2. Viešieji pirkimai	49
3.3. Ginčai dėl nedidelių sumų.....	52
Išvados ir pasiūlymai	56
Literatūros sąrašas.....	58
Santrauka.....	64
Summary	65

Ivadas

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnį, „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.“¹ Siekiant, jog asmens teisės būtų apgintos efektyviai, teismo sprendimas turi būti ne tik teisingas, bet ir priimtas per protingą laiko tarpą. Vargu ar galima teigti, jog byla buvo išnagrinėta tinkamai, jeigu pasibaigus teismo procesui ginčo dalykas tampa nebeaktualus ir nebereikalingas. Siekiant išvengti tokios situacijos proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai įpareigoja tiek teismą, tiek šalis veikti taip, jog byla būtų išspręsta kiek įmanoma operatyviau. Vienas pagrindinių civilinio proceso tikslų yra kiek įmanoma greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Labai abejotina, ar įmanoma įgyvendinti šį tikslą be šalies pastangų rūpinantis, jog byla būtų išspręsta kuo greičiau. Būtent todėl šiais laikais už proceso operatyvumą yra atsakingas ne tik teismas, bet ir pačios ginčo šalys, kurios yra įpareigojamos rūpintis proceso skatinimu.

Temos aktualumas. Ilgo proceso problema buvo aktuali visais laikais. Ilgas procesas lemia dideles išlaidas tiek valstybei, tiek ginčo šalims, taip pat reikalauja daug laiko ir pastangų siekiant, jog ginčas būtų išspręstas. Dar Romėnų teisėje buvo ieškoma būdų kaip sutrumpinti proceso trukmę – šis ilgo proceso klausimas aktualus net ir šiais laikais ir vis dar yra ieškoma priemonių, siekiant procesą padaryti kiek įmanoma operatyvesnį, sklandesnį bei trumpesnį. Šios temos aktualumą pagrindžia ir bylų nagrinėjimo trukmės statistika. 2016 m. buvo 5083 bylos, kurių nagrinėjimas pirmosios instancijos teismuose užtruko ilgiau nei metus, 2015 m. – 4877 bylos, 2014 m. – 4800 bylos.² Tikėtina, jog bent dalis šių bylų buvo nagrinėjamos apeliacinėje instancijoje arba net kasacinėje instancijoje, o tai sąlygoja, jog galutinis sprendimas šiose bylose buvo priimtas po ilgo laiko tarpo. Šiais laikais siekiant sutrumpinti proceso trukmę, vis daugiau pareigų, kurios yra susijusios su proceso operatyvumu, yra perkeliamos ginčo šalims. Ši tema yra aktuali ir todėl, jog būtent ginčo šalių procesinis elgesys daro didžiausią įtaką proceso eigai bei operatyvumui.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra išsiaiškinti, kokią įtaką šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu daro civilinio proceso operatyvumui. Šio magistro darbo uždaviniai yra apibrėžti šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoką bei turinį, išsiaiškinti šios pareigos vietą civilinio proceso sistemoje, taip pat išnagrinėti

¹Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

²Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitos (I instancijos teismuose) už 2014–2016 metus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 4 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

piktnaudžiavimo procesų problematiką, išnagrinėti kovos priemonių su piktnaudžiavimu procesu efektyvumą bei pateikti pasiūlymus, kurie leistų efektyviau kovoti su piktnaudžiavimu procesu. Galiausiai šiame magistro darbe yra nagrinėjami šios šalies pareigų ypatumai atskirų kategorijų bylose, t. y. grupės ieškinio bylose, viešųjų pirkimų bylose bei ginčiuose dėl nedidelių sumų.

Objektas. Baigiamojo darbo objektas – šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ypatumai remiantis Lietuvos Respublikos teisės aktais, teismų praktika bei kitais šaltiniais.

Tyrimo metodai. Šiame darbe yra naudojami analizės, abstrakcijos, sisteminis, lyginamasis, istorinis, loginis bei kiti metodai. Analizės ir abstrakcijos metodas pasitelkiamas apibrėžiant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoką bei turinį akcentuojant problemas, kurios yra susijusios su piktnaudžiavimu procesu tuo pačiu formuojant pasiūlymus, kurie leistų efektyviau kovoti su piktnaudžiavimu procesu. Sisteminis metodas yra naudojamas bandant išsiaiškinti šios pareigos vietą civilinio proceso sistemoje. Istorinis ir lyginamasis metodai yra naudojami lyginant ankstesnį Civilinio Proceso kodekso reglamentavimą su dabartiniu taip siekiant išsiaiškinti, ar atitinkami Civilinio Proceso kodekso pakitimai, susiję su šia šalies pareiga, yra efektyvūs ir naudingi siekiant procesą padaryti kuo operatyvesnį. Loginis metodas yra pasitelkiamas formuluojant apibendrinimus ir išvadas. Teleologinis metodas yra reikšmingas siekiant išsiaiškinti tam tikrų normų turinį.

Darbo originalumas. Paskutinį kartą ši tema buvo detaliai nagrinėta tik 2004 m. V. Nekrošiaus moksliniame straipsnyje „Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese“. Apie šią pareigą taip pat yra kalbama civilinio proceso kodekso komentare, civilinio proceso vadovėliuose, tačiau be jokios detalesnės šios pareigos analizės. Taigi, šio darbo originalumas pasižymi tuo, jog nuo paskutinio detalesnio šios temos nagrinėjimo praėjo daug laiko, per kurį buvo padaryti tam tikri svarbūs CPK pakeitimai. Be to, Lietuvos teisės doktrinoje niekada nebuvo nagrinėta kaip ši pareiga pasireiškia atskirose bylų kategorijose, t. y. grupės ieškinio bylose, viešųjų pirkimų bylose bei ginčiuose dėl nedidelių sumų.

Svarbiausi šaltiniai. Svarbiausi šio darbo šaltiniai yra Lietuvos Respublikos teismų praktika, užsienio bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisės mokslininkų darbai, Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso kodeksas bei kiti susiję teisės aktai, reglamentuojantys šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu.

1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoka ir vieta civilinio proceso sistemoje

Vienas iš pagrindinių civilinio proceso tikslų yra kiek įmanoma greitesnis teisinės taikos atkūrimas tarp ginčo šalių. Ilgas procesas šalims gali lemti didelius bylinėjimosi kaštus, ilgą laiko tarpą trunkantį teisinį netikrumą, sukelti didelį stresą bei kitus psichologinius išgyvenimus. Ilgai trunkantis procesas gali padaryti papildomos žalos dėl to, jog šalys negali įforminti tam tikrų teisinių santykių arba dėl tam tikrų teismo paskirtų procesinių priemonių negali naudotis tam tikrais daiktais. Tai yra tik kelios iš priežasčių, kurios turėtų motyvuoti šalis rūpintis civilinio proceso skatinimu siekiant, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpesnį laiką ir kuo mažesniais kaštais.

Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoka yra Vokietijos civilinio proceso teisės mokslo produktas. „Vokietijos civilinio proceso mokslo suformuluota šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu reiškia, kad kiekviena šalis savo argumentus ir įrodymus privalo pateikti teismui taip, kaip to reikia rūpestingam proceso vedimui, siekiant, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpą laiką.“³ Ši pareiga taip pat yra minima UNIDROIT transnacionaliniuose civilinio proceso principuose: „šalys ir teismas dalijasi pareiga skatinti teisingą, efektyvą, protingai greitą bylos išnagrinėjimą.“⁴ Iš esmės taip pat, kaip ir Vokietijoje, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra suprantama ir Lietuvos Respublikos civiliniame procese.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu senajame Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso kodekse nebuvo įtvirtinta. „Visose Baltijos valstybėse šios pareigos sąvoka yra pakankamai naujas dalykas, kadangi iki naujų kodeksų priėmimo galioję iš esmės tarybiniai (nors ir daug kartų keisti) CPK, visą atsakomybę už tinkamą bylos nagrinėjimą užkraudavo teismui, o juose suformuluota šalies pareiga savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai buvo labiau formali nei realiai garantuota, kadangi nenumatė praktiškai jokių padarinių, jeigu ši pareiga būdavo įgyvendinama netinkamai.“⁵ Ši padėtis pasikeitė priėmus 2002 m. Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso kodeksą (toliau – CPK). Pagal CPK 7 straipsnio 2 dalį, „dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir

³NEKROŠIUS, Vytautas. *Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese*. Teisė, 2004, t. 51, p. 73.

⁴The American Law Institute and UNIDROIT. *ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure*. Rome: UNIDROIT, 2006.

⁵*Op. cit.* 3., p. 74.

laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.“⁶ Šios pareigos nevykdymas ar netinkamas vykdymas lemia tam tikras teises pasekmes. Pavyzdžiui, sprendimo priėmimą už akių teismas turi teisę atsisakyti pavėluotai pateikus įrodymus arba gali būti skiriama tam tikro dydžio bauda pagal CPK 95 straipsnį už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Apie šias teises priemones plačiau bus aptarta kitose šio magistro darbo dalyse analizuojant kovos priemones prieš piktnaudžiavimą procesu. Taigi, šalies nesirūpinimas proceso skatinimu šalims sukelia ne tik tam tikrus asmeninius nepatogumus bei išgyvenimus, bet gali lemti ir tam tikras teises pasekmes.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu sąvoka yra išplėtotą ir teismų praktikoje. „Remiantis CPK 7 str. 2 d. nuostata, įtvirtinta šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu. Tai reiškia, kad šalis privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti turimomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, taip pat rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami reikalavimai ir atsikirtimai. Tad ši šalių pareiga, viena vertus, reiškia ir jų (ne tik teismo) pareigą rūpintis proceso eiga, kita vertus, pareigą laiku, t. y. nei per anksti (kad būtų išvengta teismo apkrovimo), nei per vėlai (kad būtų išvengta proceso vilkinimo), atlikti procesinius veiksmus.“⁷ Šioje byloje yra akcentuojama tai, jog užtikrinti operatyvų bylos nagrinėjimą nėra vien tik teismo pareiga, tačiau ir pačios šalys privalo rūpintis proceso skatinimu taip įgyvendinant vieną pagrindinių civilinio proceso tikslą - kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra neatsiejama nuo koncentruotumo bei ekonomiškumo principų. „Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimas tiesiogiai lemia proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą, kadangi tik tuo atveju, jeigu šalis nuo pat pradžių rūpestingai, kaip to reikia pagal bylos nagrinėjimo eigą, teiks savo argumentus ir įrodymus, bus sudaryta reali galimybė išnagrinėti bylą jau per pirmąjį teismo posėdį, bus išvengta „lašinio“ informacijos pateikimo būdo ir kartu proceso vilkinimo.“⁸ Kaip nurodoma teisės doktrinoje, „proceso koncentracijos principas reiškia, jog tiek teismas, tiek šalys turi siekti, kad byla būtų išspręsta iš esmės jau per pirmąjį teismo posėdį. Todėl teismo pareiga yra rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, užkirsti kelią bylos

⁶Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

⁷Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v J. Ch., Nr. 2S-588-460/2011.

⁸NEKROŠIUS, Vytautas. *Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese*. Teisė, 2004, t. 51, p. 74.

vilkiniui, o šalių pareiga yra rūpintis proceso skatinimu.⁴⁹ Tuo tarpu proceso ekonomiškumo terminas apibrėžiamas taip: „<...> kiek galima ekonomiškiau naudoti tiek biudžeto, tiek proceso šalių lėšas. Kita vertus, tai be jokios abejonės nereiškia teismo teisės (juo labiau pareigos) taupyti minėtas lėšas teisingo bylos išnagrinėjimo sąskaita.“¹⁰ Neatsitiktinai CPK 7 str. yra reglamentuojamos ne tik teismo pareigos, bet ir šalies pareigos, kurias tinkamai vykdant užtikrinamas operatyvus ir ekonomiškasis procesas, kadangi šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu sudaro proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų turinį. „Atsižvelgiant į tai, CPK 7-ame straipsnyje yra įtvirtintas savarankiškas civilinio proceso koncentruotumo principas, kurio turinį sudaro šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu bei teismo pareiga užtikrinti kiek įmanoma greitesnę bylos išnagrinėjimą ir užkirsti kelią bet kokiems mėginimams vilkinti procesą.“¹¹ Neįmanoma tinkamai įgyvendinti šio principo civiliniame procese, jei šalys yra abejingos procesui. Siekiant, jog byla būtų išspręsta kiek įmanoma operatyviau, pastangas turi dėti ne tik teismas, bet ir ginčo šalys. Būtent ginčo šalių procesinis elgesys daro didžiausią įtaką proceso sklandumui ir operatyvumui.

Kitas principas, kuris yra neatsiejamas nuo šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu, yra kooperacijos principas. Pagal CPK 8 str., „teismas, šio Kodekso nustatyta tvarka bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta. Dalyvaujantys byloje asmenys šio Kodekso nustatyta tvarka bendradarbiauja tarpusavyje ir su teismu.“¹² Bendradarbiauti turi tiek teismas su šalimis, tiek šalys su teismu, tiek pačios šalys tarpusavyje. Tiek teismas, tiek šalys turi siekti bendro tikslo – tinkamo ir operatyvaus sprendimo priėmimo. Kažin ar įmanoma teigti, jog šalis tinkamai vykdo pareigą rūpintis proceso skatinimu, jeigu šalis nebendradarbiauja nei su teismu, nei su kita šalimi. Šalys privalo gerbti tiek patį teismą, tiek kitos šalies procesines teises. Netoleruotinas toks procesinis elgesys, kai nėra vykdomi teismo nurodymai, procesinių staigmenų pateikimas ar nepranešama apie tam tikras svarbias pasikeitusias aplinkybes. Toks procesinis elgesys trukdo tinkamai pasiruošti bylos nagrinėjimui ne tik kitai šaliai, bet ir teismui, o tai savaime sąlygoja tai, jog bylos išnagrinėti operatyviai tampa nebeįmanoma. Būtent dėl šių priežasčių šalys privalo bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek

⁹DRIUKAS, A; VALANČIUS V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 391.

¹⁰LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teise: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 205.

¹¹Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje UAB „MG Trading“ v UAB „Maxima Lt“*, Nr. 2S-1597-258/2011.

¹²Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

su teismu, kadangi, pažeisdamos kooperacijos principą, šalys kartu pažeidžia ir pareigą rūpintis proceso skatinimu.

Kaip jau minėta, vienas iš svarbiausių civilinio proceso tikslų yra kiek įmanoma greitesnis teisinės taikos atkūrimas tarp ginčo šalių. Be šalies pastangų skatinti procesą operatyvus bylos išnagrinėjimas tampa praktiškai neįmanomas, todėl ši šalies pareiga užima labai svarbią vietą civilinio proceso sistemoje. Būtent šalių procesinis elgesys daro didžiausią įtaką proceso eigai. Šalių neatsakingas elgesys arba piktnaudžiavimas procesu dažniausiai yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl bylinėjimasis tampa ilgas ir varginantis procesas. Dėl šios priežasties, šalis, nevykdama pareigos rūpintis proceso skatinimu, kartu pažeidžia ir proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus bei kooperacijos principus. Minėta, jog šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra neatsiejama nuo kooperacijos bei proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų. Iš esmės šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra minėtų principų išraiška civiliniame procese. Be šios šalies pareigos, šių principų tinkamas įgyvendinimas civiliniame procese būtų labai apsunkintas, kadangi visa našta tinkamai ir operatyviai išnagrinėti bylą tektų teismams. Be to, jei ši pareiga civiliniame procese neegzistotų, būtų daugybė terpių piktnaudžiauti procesu, pavyzdžiui, vilkinant procesą vis pateikiant naujus įrodymus. Dėl tokių veiksmų bylinėjimasis gali tapti ne tik ilgai trunkančiu procesu, bet kartu ir beprasmišku procesu dėl to, kad po daugybės metų priimtas sprendimas gali tapti nebeaktualus ir nebereikšmingas. Be to, jei ši pareiga nebūtų įtvirtinta civiliniame procese, tokiu atveju teismui sumažėtų galimybių prižiūrėti proceso eigą bei užskirsti kelią piktnaudžiavimui procesu. Būtent rūpintis proceso skatinimu pareigos nevykdymas lemia tai, jog teismas gali imtis tam tikrų teisinių priemonių siekiant sudrausminti nesąžiningus bylininkus. Dėl šios pareigos nevykdymo teismas gali priimti sprendimą už akių, atsisakyti priimti pavėluotai priimtus įrodymus ar skirti baudą. Taigi, šios pareigos įtvirtinimas civiliniame procese suteikia teismui platesnes galimybes kovoti prieš piktnaudžiavimą procesu bei užtikrinti sklandžią proceso eigą. Dėl šių priežasčių, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu užima labai svarbią vietą civiliniame procese siekiant tinkamai įgyvendinti proceso koncentruotumo, ekonomiškumo bei kooperacijos principus, taip pat vieną pagrindinių civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių.

2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinys ir jos netinkamo įgyvendinimo pasekmės

Siekiant, jog tarp šalių kilęs ginčas būtų išspręstas teisme per kiek įmanoma trumpesnę laiką, šalys privalo rūpintis proceso skatinimu. Neatsitiktinai CPK 7 str., kuriame yra įtvirtintas proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principas, yra suformuluotos ne tik teismo pareigos, kurias tinkamai vykdant užtikrinama, jog procesas vyks sklandžiai ir operatyviai, bet ir ginčo šalių procesinės pareigos.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra neatsiejamai susijusi tiek su proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principais, tiek su kooperacijos principu. Būtent šie principai sąlygoja pareigą rūpintis proceso skatinimu ir būtent šių principų pagrindu yra sudaromas šios pareigos turinys. Iš proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų proceso šaliai kyla bendra pareiga sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis, jomis nepiktnaudžiauti, taip pat rūpintis, jog byla būtų išnagrinėta kiek įmanoma operatyviau, rūpestingai teikti paaiškinimus ir įrodymus, t. y. nei per vėlai, nei per anksti, taip bereikalingai neapkraunant teismo darbo. Tuo tarpu iš kooperacijos principo ginčo šalims kyla pareiga bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su teismu. Kažin ar įmanoma kalbėti apie tinkamai įgyvendintą šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu, jeigu šalis nėra suinteresuota bendradarbiauti nei su teismu, nei su kita šalimi, jog kilęs ginčas būtų išspręstas kuo operatyviau ir tinkamiau. Tinkamai ir greitai priimti sprendimą byloje įmanoma tik tada, kai yra matoma, jog abi šalys gerbia viena kitos procesines teises bei teismą ir yra suinteresuotos, jog ginčas būtų išspręstas tinkamai ir greitai. Taigi, šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu turinį sudaro sąžiningas naudojamasis procesinėmis teisėmis, tinkamas procesinių pareigų įvykdymas bei šalių bendradarbiavimas tiek tarpusavyje, tiek su teismu. Apie šiuos principus bei jų tinkamą įgyvendinimą ir ryšį su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu bus aptarta plačiau kitose šio magistro darbo skyriuje.

Tuo tarpu piktnaudžiavimas procesu yra priešingas elgesys šalies pareigai rūpintis proceso skatinimu. Toks elgesys negali būti toleruotinas civiliniame procese ir už tokius veiksmus nesąžininga proceso šalis privalo sulaukti tam tikrų teisinių pasekmių. Siekiant kovoti bei užskirsti kelią nesąžiningam elgesiui, civiliniame procese yra įtvirtintos atitinkamos kovos priemonės prieš nesąžiningus bylininkus, kuriomis yra siekiama tiek prevencinių tikslų, tiek sudrausminti asmenys, kurie jau piktnaudžiavo procesu. Apie

piktnaudžiavimą procesu, minėtas kovos priemonės ir jų efektyvumą plačiau bus aptarta šiame magistro darbo skyriuje.

2.1 Proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai

Tinkamas proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų įgyvendinimas civiliniame procese neįmanomas be šalies pareigos rūpintis civiliniu procesu. Be šios šalies pareigos, kaip ir tarybinėje teisėje, visa našta rūpintis proceso sklandumu ir operatyvumu būtų perkelta teismui. Įpareigojus tik teismą būti atsakingu už proceso sklandumą ir operatyvumą, nebūtų pasiektas civilinio proceso tikslas, kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, kadangi būtent šalių procesinis elgesys daro didžiausią įtaką proceso operatyvumui. Dėl šios priežasties, neįmanoma kalbėti apie ekonomišką bei koncentruotą procesą be šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu.

Ilgai trunkantis procesas nėra tik šių laikų problema. Ši problema egzistavo ir romėnų teisėje. „Nors Romos civilinis procesas ir buvo visiškai žodinis, tačiau labai dažnai jis truko dvejus metus ir ilgiau. Taigi, proceso trukmės problemą bandė spręsti jau romėnai. Justinianas viena iš savo konstitucijų proceso trukmę apribojo trejais metais <...>“¹³ Dažniausiai šiais laikais ilgo proceso problemą yra stengiamasi spręsti nenustatant konkrečių terminų, per kiek laiko turi būti išspręsta byla. Šią problemą bandoma spręsti paskirstant tam tikras pareigas šalims, perkeliant vis daugiau bylinėjimosi aspektų į elektroninę erdvę - taip yra sutaupoma laiko nelaukiant, kol tam tikri procesiniai dokumentai bus įteikti paštu, taip pat nustatomos atitinkamos procesinės normos, kurios skatina pateikti visą bylos šalims žinomą informaciją iš karto, nustatomi atitinkami procesiniai terminai, per kuriuos gali būti atlikti tam tikri procesiniai veiksmai, žodinį procesą vis labiau keičia rašytinis procesas. Tai yra tik kelios iš išvardintų priemonių, kurių pagalba yra siekiama sutrumpinti teismo proceso laiką, tačiau didelis bylų kiekis, kai kurių kategorijų bylų sudėtingumas, tam tikrais atvejais šalių pasyvumas, teismo procesą vis dar tebedaro ilgu ir varginančiu procesu. Be to, vis dar yra nemaža dalis žmonių, kurie neturi interneto prieigos, todėl ne visada galima naudotis elektroninės erdvės paslaugų teikiama nauda. Taigi, ši problema vis dar nėra išspręsta ir šiais laikais vis dar yra ieškoma naujų būdų, kaip procesą padaryti kiek įmanoma operatyvesnį ir ekonomiškesnį.

¹³NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 15.

Ilgo teismo proceso problemą yra bandoma spręsti ir tarptautiniais teisės aktais. „Šis civilinio proceso tikslas, o kartu ir principas, yra XIX amžiaus pabaigoje sukurtos (F. Kleino teorija) socialiosios civilinio proceso teorijos idėja, kuri galutinai Europoje pripažinta 1953 m. įsigaliojus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacijoje Nr. R (81) 7 taip pat pabrėžiama, kad vienas iš būdų užtikrinti realų asmens teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, yra pagreitinti teismo procesą.“¹⁴ Pagrindai skatinti valstybes, jog jos sukurtų tokią teisinę sistemą, kad procesas vyktų kiek įmanoma operatyviau, buvo suformuluoti jau 1953 m. Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje (toliau – EŽTK). Pagal EŽTK 6 str. 1 d., „kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas.“¹⁵ Iš EŽTK 6 str. yra matoma jog, greitas procesas pats savaime nėra vertybė. Teismo sprendimas turi būti priimtas ne tik operatyviai, bet ir teisingai. Dėl šios priežasties ir yra akcentuojama, jos byla turi būti išnagrinėta per protingą laiko tarpą. Tiek EŽTK, tiek CPK, tiek teisės doktrinoje yra akcentuojamas tam tikras protingas terminas, t. y. nėra nustatomas kažkoks konkretus terminas, per kurį byla privalo būti išnagrinėta. Tai lemia daug priežasčių, kaip, pavyzdžiui, bylos sudėtingumas, proceso dalyvių skaičius, tam tikrų specialių žinių poreikis ir t. t. Dėl šių priežasčių nustatyti konkrečius terminus yra beprasmiška, kadangi praktikoje jų greičiausiai vis tiek nebūtų laikomasi. „Kokį terminą reikėtų laikyti protingu, o kokį ne, priklauso nuo konkrečios padėties. Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas protingo termino sąvoką nurodė, kad reikia atsižvelgti į keturis kriterijus: 1) bylos sudėtingumą <...>; 2) pareiškėjo elgesį <...>; 3) kompetentingų institucijų elgesį <...>; 4) pareiškėjo intereso esmę <...>.“¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas, sprenddamas klausimą ar procesas truko pernelyg ilgai, byloje *Naugžemys prieš Lietuvą* atsižvelgė ir į pačios šalies procesinį elgesį. Nors ir buvo konstatuota, jog proceso trukmė buvo pernelyg ilga, tačiau buvo atsižvelgta ir į tai, jog pats pareiškėjas savo netinkamu procesiniu elgesiu prie to prisidėjo ir dėl šios priežasties didžioji dalis pareiškėjo reikalavimų nebuvo patenkinti.¹⁷ Taigi, daugybę metų trunkantis procesas nebūtinai lems valstybės atsakomybę pagal EŽTK

¹⁴NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 12.

¹⁵1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

¹⁶MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinis procesas. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 108.

¹⁷Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. liepos 16 d. sprendimas *Naugžemys prieš Lietuvą* byloje Nr. 17997/04, ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001799704.

6 str., jei pačios ginčo šalys nebus suinteresuotos, jog byla būtų išspręsta per kiek įmanoma trumpesnį laiką bei nesidomės nagrinėjama byla ar piktnaudžiaus procesu.

Europos Sąjungoje taip pat yra suformuluotas veiksmingos teisminės gynybos principas, kurio pagrindu pernelyg ilgas procesas yra netoleruojamas. Pagal Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartijos 47 str. yra nustatyta, jog „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo byla per kiek įmanoma trumpesnį laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas.“¹⁸ Taigi vienas iš veiksmingos teisminės gynybos principo turinio elementų yra kiek įmanoma operatyvesnis bylos nagrinėjimas. Remiantis šiuo straipsniu asmuo, kurio byla buvo nagrinėjama pernelyg ilgą laiką ir dėl to patyrė nuostolių, turi teisę kreiptis su ieškiniu dėl žalos atlyginimo. „Teisingumo Teismas turi pagrindą nuspręsti, kad Sąjungos teismo padarytas pažeidimas, susijęs su Chartijos 47 straipsnio antra pastraipa, reikalaujančia teismui pateiktas bylas išnagrinėti per kuo trumpesnį laiką, turi būti vertinamas pateikus Bendrajam Teismui ieškinį dėl žalos atlyginimo, nes tai yra veiksminga teisių gynimo priemonė.“¹⁹ Sprendžiant šį klausimą yra atsižvelgiama ir į šalies procesinį elgesį: „<...> Teisingumo Teismas yra pažymėjęs, kad reikšmingų kriterijų sąrašas nėra baigtinis ir kad minėto termino protingumo vertinimas nereikalauja sistemiškai išnagrinėti bylos aplinkybių atsižvelgiant į kiekvieną jų, kai proceso trukmė atrodo pagrįsta vienos jų atžvilgiu. Taigi bylos sudėtingumas arba vilkinimu pasižymintis ieškovo elgesys gali būti laikomas pateisinančiu bylos nagrinėjimo laiką, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodo per ilgas“²⁰ Taigi sprendžiant ar procesas Europos Sąjungos teismuose vyko pernelyg ilgai taip pat yra atsižvelgiama ir į šalies procesinį elgesį. Iš to galima daryti išvada, jog šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra reikšminga ir nagrinėjant bylas Europos Sąjungos teismuose.

Kaip jau buvo minėta, ilgas procesas šalims sukelia daug neigiamų pasekmių, tiek teisinių, tiek neteisinių. Galiausiai, po ilgai trunkančio teismo proceso, šalims teismo sprendimas gali būti tiesiog nebeaktualus ir nereikalingas. Dėl šios priežasties yra „<...> suformuluojamas proceso koncentruotumo principas, kurio pagrindinė idėja yra ta, kad pažeistos asmens materialios subjektinės teisės turi būti ginamos per kiek įmanoma trumpesnį laiką, kadangi ilga proceso trukmė yra praktiškai tiek pat žalinga, kiek ir

¹⁸2009 m. gruodžio 1 d. Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija. OL 2012 m. specialus leidimas C 326, 55 tomas, p. 405.

¹⁹Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2013 m. lapkričio 26 d. sprendimas *Groupe Gascogne SA v. Europos Komisija*, C-58/12 P, ECLI:EU:C:2013:770.

²⁰*Ibid.*

neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas.²¹ Dėl to, siekiant, jog byla būtų išspręsta teisingai, tinkamai bei operatyviai, yra būtinas tinkamas proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų įgyvendinimas. Net jei byla bus išspręsta teisingai, dėl per ilgai užsitęsusio proceso gali kilti dar daugiau žalos arba teismo sprendimas gali būti tiesiog nebeaktualus ir nebereikalingas. Pastarasis atvejis sąlygoja tai, kad teismo procesas vyko ne tik nepateisinamai ilgai, bet ir beprasmiškai. Taigi, proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principai užtikrina ne tik proceso operatyvumą, bet ir teisingumą.

Proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos civiliniame procese. Pagal CPK 7 str. 1 d. 1., „teismas imasi šiame Kodekse nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą, taip pat, kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per įmanomai trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau.“²² Tuo tarpu pagal CPK 7 str. 2 d., „dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.“²³ Pagal šį straipsnį, užtikrinti, jog procesas vyktų sklandžiai ir operatyviai yra ne tik teismo pareiga, bet ir byloje dalyvaujančių asmenų pareiga. Iš esmės, teismas prižiūri kaip yra laikomasi civilinio proceso normų, o tuo tarpu šalys privalo visus civilinio proceso veiksmus vykdyti laiku, tinkamai, bei kitaip rūpintis proceso eiga. Tik tokiu atveju, jei ne tik teismo pastangomis, bet ir ginčo šalių pastangomis bus siekiama užtikrinti, jog procesas vyktų operatyviai, galima tikėtis, kad šis civilinio proceso principas bus įgyvendintas tinkamai. Tai yra akcentuojama ir teismų praktikoje: „Civilinio proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principas (CPK 7 straipsnis) lemia operatyvaus proceso siekį ir bankroto bylose. Proceso operatyvumą visų pirma turi užtikrinti procesui vadovaujantis teismas. Pareigas skatinti procesą, jo nevilkinti taip pat turi byloje dalyvaujantys asmenys.“²⁴ Taigi, tiek teismas, tiek ginčo šalys yra atsakingos už proceso ekonomiškumą ir koncentruotumą.

Labai svarbu yra ir tai, jog greitas procesas pats savaime nėra vertybė - byla turi būti išnagrinėta ne tik greitai, bet ir teisingai. Žinoma, jei šalis piktnaudžiauja procesu, ji turi

²¹NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybės*. Teisė, 1998 t. 32, p. 108.

²²Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

²³*Ibid.*

²⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Smiltainis ir ko“ v BUAB „Vilnita“, Nr. 3k-3-21/2010.

prisiimti neigiamas teisines pasekmes, net jei dėl to reikėtų aukoti teisingumą. „Būtina atkreipti dėmesį į galimą proceso operatyvumo principo konfliktą su kitais proceso principais. Nei šalys, nei teismas dėl proceso negali aukoti kitų principų: teisės būti išklaustyta, teisės į tinkamą procesą, dispozityvumo, rungimosi ir t.t. Kaip ir visais kitais panašiais atvejais, privalu siekti proceso operatyvumo ir kitų principų pusiausvyros.“²⁵ Iš viso to galima daryti išvadą, jog negalima suabsoliutinti proceso operatyvumo ir koncentruotumo principo. Nors ilgai trunkantis bylos nagrinėjimas gali padaryti tam tikros žalos bylos šalims, tačiau teismo padarytų klaidų taisymas apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje arba bylos gražinimas nagrinėjimui atgal padarys procesą tik dar ilgesnį. Dėl to yra būtina siekti, jog būtų užtikrinta visų principų pusiausvyra. Tai yra pripažįstama ir teismų praktikoje: „Atsižvelgdama į tai, kas išdėstyta, teisėjų kolegija pažymi, kad bankroto proceso operatyvumo siekis yra itin svarbus, tačiau juo remiantis negalima paneigti konstitucinio teisingumo principo (Konstitucijos preambulė; Konstitucijos 109 straipsnis).“²⁶ Kitu atveju, jei būtų siekiama tik proceso operatyvumo neatsižvelgiant į kitus civilinio proceso tikslus ir principus, gali kilti rizika, jog byla bus išnagrinėta netinkamai – t. y. nebus įgyvendinta teisingumo vykdymo funkcija, nes byla bus išnagrinėta netinkamai.

Teismų praktikoje taip pat pripažįstama, jog proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principai yra vieni svarbiausių civiliniame procese. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo: „Kolegija pažymi, jog vienas iš pagrindinių civilinio proceso principų - civilinio proceso koncentruotumo principas, kuris aiškinamas kaip viešas suinteresuotumas, kad byla būtų išnagrinėta kaip galima greičiau, nes tai glaudžiai susiję ir su proceso ekonomiškumo principu. Šalys taip pat turi pareigą siekti, kad byla būtų išnagrinėta operatyviai (CPK 7, 8, 159 str).“²⁷ Taip pat teismai prižiūri, jog byloje dalyvaujantys asmenys laikytųsi proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo: „<...> ekspertizės skyrimas, nepagrindus tikėtino jos metu nustatyti byloje reikšmingus duomenis, prieštarauja proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principui (CPK 7 straipsnis).“²⁸ Taigi, kaip matome iš pateiktų pavyzdžių, teismai atsižvelgia į proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo

²⁵LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p.192.

²⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Smiltainis ir ko“ v BUAB „Vilnita“, Nr. 3k-3-21/2010.

²⁷Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje S. K. v V.L., Nr. 2-714/2006.

²⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje V. L. v UAB „Denticija“, Nr. 3K-3-560-686/2016.

principus ypač tada, kai tam tikrų procesinių veikslių pobūdis savaime sąlygoja ilgesnį ir brangesnį bylinėjimąsi, kaip, pavyzdžiui, ekspertizės skyrimas.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principai yra vieni svarbiausių civiliniame procese, kadangi tinkamai įgyvendinus šiuos principus yra užtikrinamas ne tik operatyvumas, bet ir teisingumas. Kažin ar galima kalbėti apie tai, jog byla buvo išnagrinėta teisingai, jeigu procesas vyko tiek ilgai, jog teismo sprendimas tampa tiesiog niekam nebeaktualus ir nebereikalingas. Siekiant išvengti tokių situacijų, šiais laikais už proceso operatyvumą yra atsakingas ne tik teismas, bet ir pačios ginčo šalys. Šalys privalo sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis bei tinkamai ir laiku vykdyti procesines pareigas, tuo tarpu teismas prižiūri procesą ir, matydamas, jog šalys netinkamai įgyvendina tam tikras pareigas arba piktnaudžiauja procesu, turi pareigą išaiškinti ir teisę pasinaudoti tam tikromis teisinėmis priemonėmis, kuriomis sudrausmintų nesąžiningas ginčo šalis. Proceso koncentruotumas yra neatsiejamas nuo proceso ekonomiškumo, kadangi, procesui vykstant operatyviau, savaime procesas tampa ekonomiškesnis dėl sumažėjusių bylinėjimosi kaštų. Taigi, tiek teismui, tiek šalims yra naudingas operatyvus procesas, kadangi sumažėja bylinėjimosi kaštai, mažėja teismų darbo krūvis, išvengiama tokių situacijų, kai procesas tampa beprasmis, nes sprendimas tampa tiesiog nebereikalingas. Savaime suprantama, jog šio principo neįmanoma tinkamai įgyvendinti be šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu, kadangi būtent šalys ir jų procesinis elgesys daro didžiausią įtaką proceso eigai ir operatyvumui. Tik sąžiningai naudojantis procesinėmis teisėmis bei tinkamai vykdamas procesines pareigas galima tikėtis, jog ginčas ne tik bus išspręstas teisingai, bet ir operatyviai.

2.2 Kooperacijos principas

Kitas principas, kuris sudaro šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinį yra vadinamas kooperacijos principu. Šis principas yra labai glaudžiai susijęs su proceso ekonomiškumo bei koncentruotumo principais. „Būtent šalys pasirenka ar kreipsis į teismą ir dėl ko iškels ginčą, todėl šalys turi pareigą vykdyti proceso reikalavimus, kaip, pavyzdžiui, rinkti įrodymus ir juos pateikti teismui. Būtent šalys gali paspartinti procesą iki jo pabaigos. Be šalių bendradarbiavimo teismas mažai ką gali padaryti, jog sprendimas būtų priimtas.“²⁹ Iš esmės, šalys, bendradarbiaudamos tiek su teismu, tiek tarpusavyje, procesą

²⁹ZUCKERMAN, Adrian. *Civil Procedure*. Oxford: LexisNexis, 2003, p. 43-44.

padaro operatyvesnę bei ekonomiškesnę. Kai šalys bendradarbiauja, yra sutrumpinama proceso trukmė, nes šalys pateikia joms visą žinomą informaciją iš karto, apsikeitimas procesiniais dokumentais tampa paprastesnis ir greitesnis. Pagal CPK 117 str. 2 d. yra galimybė šalims įteikti procesinius dokumentus viena kitai tiesiogiai, o jeigu abi šalys atstovauja advokatai, jie pagal CPK 119 str. yra įpareigojami apsikeisti procesiniais dokumentais tiesiogiai - taip yra sutrumpinamas laiko tarpas, per kurį yra įteikiami procesiniai dokumentai. Taip pat šalims tarpusavyje bendradarbiaujant padaugėja galimybių sudaryti taikos sutartį, kadangi šalys, bendradarbiaudamos bei siekiamos to paties tikslo – greito ir teisingo sprendimo priėmimo, bus labiau linkusios derėtis ir pasiekti bendrą susitarimą. Be to, derybų būdu priimtas bendras susitarimas tikėtina labiau atitiks abiejų šalių interesus nei teismo sprendimas. Taigi, šalių bendradarbiavimas civiliniame procese gali sąlygoti greitą ir abejoms šalims naudingą sprendimą.

Teisės doktrinoje yra dvi skirtingos nuomonės dėl šio principo savarankiškumo. „Vieni autoriai teigia, kad tokio savarankiško principo visiškai nėra, o tai, kas mėginama juo apibrėžti, yra tik dispozityvumo principo ribojimai. Kiti autoriai vadovaujasi nuostata, kad civilinio proceso teisėje yra savarankiškas bendradarbiavimo principas.“³⁰ Tuo tarpu Lietuvos Respublikos civiliniame procese kooperacijos principas yra išskirtas kaip atskiras principas, todėl yra tikslinga šį principą nagrinėti savarankiškai. Pagal CPK 8 str., „teismas, šio Kodekso nustatyta tvarka bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta. Dalyvaujantys byloje asmenys šio Kodekso nustatyta tvarka bendradarbiauja tarpusavyje ir su teismu.“³¹ Taigi, bendradarbiauti turi tiek teismas su šalimis, tiek šalys su teismu, tiek šalys tarpusavyje.

Teisės doktrinoje nurodoma, jog „pati sąvoka kooperavimasis pirmiausiai reiškia tam tikrą bendradarbiavimą. Civiliniame procese ja išreiškiamas ginčo šalių ir bylą nagrinėjančio teismo bendradarbiavimas. Tokio bendradarbiavimo tikslas yra kiek įmanoma geresnis civilinio proceso tikslų ir pamatinių socialinio civilinio proceso idėjų įgyvendinimas.“³² „Kooperacijos principas civiliniame procese reiškia aktyvų ginčo šalių ir bylą nagrinėjančio teismo bendradarbiavimą, siekiant kuo greičiau išspręsti ginčą ir priimti byloje teisingą sprendimą.“³³ Taigi, teisės doktrinoje kooperacijos principas yra

³⁰LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 206.

³¹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

³²Op. Cit. 30, p. 206.

³³NEKROŠIUS, Vytautas. *Kooperacijos principas civiliniame procese*. Teisė, 1999, t. 33(2), p. 36.

išskiriamas kaip priemonė, kuri padeda įgyvendinti vieną pagrindinių civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių.

Kooperacijos principo samprata yra išplėtotą ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Pavyzdžiui, kasacinis teismas konstatavo, jog: „<...> šis principas reiškia, jog tiek teismas, tiek šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys privalo bendrai veikti, siekdami proceso tikslų; šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimo su teismu pareiga reiškia, kad šalys privalo sąžiningai naudotis savo procesinėmis teisėmis, rūpestingai ir laiku pateikti teismui įrodymus, kuriais grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus <...>. Iš esmės, tai reiškia aktyvų šalių ir bylą nagrinėjančio teismo bendradarbiavimą, todėl net ir tais atvejais, kai teismui tenka pareiga byloje *ex officio* nustatyti tam tikras aplinkybes, tai nepaneigia bylos dalyvių pareigos netrukdyti teismui tinkamai organizuoti procesą ir atvirai bendradarbiaujant prisidėti prie bylai reikšmingų faktų tyrimo.“³⁴ Iš pateiktų apibrėžimų bei kooperacijos principų sampratų galima daryti išvadą, jog svarbiausia yra tai, kad bendradarbiavimas sąlygotų operatyvesnę civilinį procesą bei teisingo sprendimo priėmimą. „Pabrėžtina, kad kooperacijos principas nereiškia dispozityvumo ar rungimosi principo atsisakymo. Teismo ir byloje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimas turi būti suprantamas formaliai. Tai reiškia, jog teismas, likdamas nešališkas ir neutralus bei nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, kontroliuoja šalių veiksmus procese siekdamas, kad byla judėtų į priekį.“³⁵ Taigi, kooperacijos principas yra dar viena priemonė, kurios pagalba teismui yra suteikiamos galimybės užtikrinti, jog proceso eiga vyktų sklandžiai bei tinkamai.

Bendradarbiavimą galima išskirti į tris kategorijas, t. y. šalių bendradarbiavimą su teismu, teismo bendradarbiavimą su šalimis ir šalių bendradarbiavimą tarpusavyje. Šalių bendradarbiavimas su teismu pasireiškia tuo, jog teismui yra laiku ir tinkamai pateikiama visa žinoma ir reikšminga informacija, yra tinkamai vykdomi teismo nurodymai, šalys sąžiningai naudojami procesinėmis teisėmis ir panašiai. Teismo bendradarbiavimas su šalimis pasireiškia tuo, jog teismas gali pasiūlyti pašalinti tam tikrus trūkumus, jei mano, jog tai yra reikalinga tinkamai išnagrinėti bylą, teismas gali savo iniciatyva apklausti tam tikrą liudytoją, pasiūlyti šaliai pasirūpinti atstovavimu ir panašiai. Šie teismo veiksmai nėra

³⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje A.M. v Lietuvos Respublikos valstybė, atstovaujama Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, V. J., UAB „Bitė Lietuva“, UAB „Tele2“, UAB „MCB Finance“, Nr. 3K-3-394-415/2015.

³⁵Valančius, V., et. al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004, p. 71.

laikomi rungimosi principo atsisakymu. Kadangi Lietuvoje yra taikomas socialinio civilinio proceso modelis, yra pripažįstama, jog šalys ne visais atvejais faktiškai yra lygios, todėl, siekiant tinkamai išnagrinėti bylą, teismas turi teisę atlikti tam tikrus veiksmus, kurie yra būtini siekiant tinkamai įgyvendinti civilinio proceso tikslus. Šiais veiksmais teismas, kaip proceso šeimininkas, užtikrina, jog byla būtų išspręsta kaip įmanoma operatyviau ir tinkamai. „Aišku, teismo teisės neturi lemti visiško ginčo šalių valios nepaisymo. Tad kiekvienu konkrečiu atveju, kai kalbama apie ginčo šalių ir teismo bendradarbiavimą, turi būti nubrėžta riba, kurios peržengti nevalia. Ši riba – tai privačių ir visuomenės interesų užtikrinimo balansas, kuris pasiekiamas realizuojant formulę – teisėjas skatina, formuluoja ir motyvuoja, tačiau tik nuo ginčo šalių valios priklauso, kaip jos į tai reaguoja.“³⁶ Galiausiai, siekiant, jog ginčas būtų išspręstas teisingai ir operatyviai, būtų įgyvendinti visi civilinio proceso tikslai, šalys privalo bendradarbiauti ir tarpusavyje. Šalys turi informuoti apie tam tikras pasikeitusias aplinkybes, kaip, pavyzdžiui, pasikeitusią gyvenamąją vietą ar korespondencijos įteikimo vietą, tik tokiu atveju bus galima tikėtis, jog procesas vyks kaip įmanoma operatyviai.

Tiesa, tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje yra akcentuojama, jog bendradarbiavimas galimas tik tiek, kiek leidžia pasiekti CPK įtvirtintus tikslus: „CPK 8 straipsnyje nustatyta, kad teismas, bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, jog byla būtų tinkamai išnagrinėta; taigi, teismas, likdamas nešališkas ir neutralus, nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, vadovauja procesui, vykdo CPK nustatytus procesinius veiksmus. Teisėjų kolegija kartu pažymi, kad kooperacijos civiliniame procese principas reiškia, jog tiek teismas, tiek šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys privalo bendrai veikti, siekdami CPK straipsnyje nustatytų tikslų. Šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimo su teismu pareiga reiškia, kad šalys privalo sąžiningai naudotis savo procesinėmis teisėmis, rūpestingai ir laiku pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus.“³⁷ Kaip ir akcentuota šioje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje, kooperacijos principas nereiškia prieštaravimo teismo nešališkumo principui. Bendradarbiavimas turi būti tik toks, kokį leidžia įstatymas ir gali padėti įgyvendinti CPK įtvirtintus tikslus. Kitoks bendradarbiavimas, kuris nėra įtvirtintas įstatymuose, yra draudžiamas. Kitu atveju gali kilti įtarimų dėl teismo šališkumo ir toks teismo sprendimas būtų naikinamas.

³⁶NEKROŠIUS, Vytautas. *Kooperacijos principas civiliniame procese*. Teisė, 1999, t. 33(2), p. 38.

³⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje I.M. v G.M., Nr. 3K-3-178/2006.

Taigi, neįmanoma kalbėti apie šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu be tinkamo kooperacijos principo įgyvendinimo civiliniame procese. Būtent šalių bendradarbiavimas tiek tarpusavyje, tiek su teismu parodo jų siekį ir norus, jog byla būtų išspręsta kuo operatyviau ir sklandžiau. Ginčo šalis privalo gerbti tiek teismą, tiek kitos šalies procesines teises. Šalys, besikeisdamos visa reikalinga bylai informacija tarpusavyje, palengvina teismo darbą, taip leidžia šalims lengviau ir greičiau suformuluoti savo pozicijas. Šalys, pateikdamos visą reikšmingą informaciją teismui, iš karto bei aiškiai suformuodamos savo pozicijas, palengvina pasirengimą procesui, kadangi tampa lengviau apibrėžti bylos ribas, yra sudaromos galimybės išnagrinėti bylą per vieną posėdį. Nesilaikant šio principo, civilinis procesas taptų ilgesnis, teismui reikėtų išgryninti šalių pozicijas, pareikalauti tam tikrų įrodymų. Be to, ir pačioms šalims nebendradarbiaujant tampa sunkiau pasiruošti procesui, suformuoti savo pozicijas, kadangi tam tikra nutylėta informacija gali iš esmės pakeisti bylos eigą - dėl to teismo procesas taptų dar ilgesnis. Be to, negalima kalbėti apie tai, kaip šalis rūpinasi proceso skatinimu, jeigu ji nepraneša kitai šaliai ar teismui tam tikrų svarbių pasikeitusių aplinkybių, kaip, pavyzdžiui, procesinių dokumentų įteikimo vietą. Šalims nebendradarbiaujant tarpusavyje procesas tampa ilgesnis, kadangi šalys, tikėtina, nesudarys taikos sutarties, užtruks procesinių dokumentų apsikeitimo eiga. Tik šalims tinkamai bendradarbiaujant tarpusavyje ir su teismu galima teigti, jog šalis įgyvendino pareigą rūpintis proceso skatinimu, kadangi tik sąžiningai naudojantis procesinėmis teisėmis, tinkamai vykdant teismo nurodymus, gerbiant kitos šalies procesines teises bei teismą galima tikėtis, jog teismo sprendimas bus priimtas kur kas greičiau nei ignoruojant teismo nurodymus ar siekiant pakenkti kitai šaliai nesąžiningais veiksmais.

2.3 Šalies piktnaudžiavimo civiliniu procesu teisės sąvoka ir kovos priemonės

Draudimas piktnaudžiauti teise yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnį, „<...> įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“³⁸ Šios nuostatos pagrindu yra įtvirtintas draudimas piktnaudžiauti civiliniu procesu. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, „<...> piktnaudžiavimu teise (angl. *abuse of right*) laikomas subjektinės teisės įgyvendinimas pažeidžiant nustatytas ribas, t. y imperatyvias įstatymo normas, kito asmens teises, arba

³⁸Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).

nesąžiningas savo teisės įgyvendinimas. Piktnaudžiavimas teise kartu reiškia ir pagrindinių civilinės teisės principų – sąžiningumo, teisingumo, protingumo – pažeidimą.³⁹ Vargu, ar yra įmanoma sukurti tobulą civilinio proceso sistemą, kurioje neliktų vietos piktnaudžiavimui. Dėl šios priežasties, piktnaudžiavimo teise atvejų pasitaiko ir šiuolaikiniame civiliniame procese. Bylinėjamas yra brangus ir daug laiko reikalaujantis procesas tiek pačioms šalims, tiek valstybei, todėl netoleruoti tokie veiksmai, kuriais yra siekiama tiesiog eikvoti atsakovo laiką pareiškus aiškiai nepagrįstą ieškinį, vilkinti procesą bei atlikti kitus veiksmus, kurie teismui trukdo vykdyti teisingumo funkciją. Bendrai tokie veiksmai yra vadinami piktnaudžiavimu civiliniu procesu.

Teisė kreiptis į teismą yra suteikiama tik tiems asmenims, kurie turi pagrįstą teisinį pagrindą siekti, jog ginčas būtų išsprendžiamas teismo sprendimu.⁴⁰ Į teismą negali būti kreipiamasi, jeigu tai nėra būtina: „<. > tiek viešasis, tiek privatus interesas reikalauja, kad teismo procesas būtų veiksmingas ir vyktų tik prirėikus.“⁴¹ Piktnaudžiavimas civiliniu procesu yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl bylinėjimas tampa ilgas ir varginantis procesas, o, pareiškus aiškiai nepagrįstą ieškinį, kartu ir beprasmiškas procesas. Šalis, nesąžiningai naudodamasi procesinėmis teisėmis bereikalingai prailgina bylinėjimąsi, padidina bylinėjimosi kaštus, bereikalingai gaisina kitų dalyvaujančių byloje asmenų laiką ir trukdo teismui vykdyti teisingumo funkciją. Dažniausiai piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis pasireiškia pateikiant „lašinio“ pobūdžio informaciją, taip siekiant pateikti procesines staigmenas arba vilkinti procesą pateikiant nepagrįstus prašymus, pavyzdžiui, be jokio pagrindo siekiant nušalinti teisėją, neatvykstant į teismo posėdžius ar nevykdant teismo nurodymų. Taigi, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis dažniausiai lemia proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principų pažeidimą, kadangi padidėja bylinėjimosi kaštai, tampa neįmanoma išnagrinėti bylos per vieną posėdį. Be visa to, šalis, piktnaudžiaudama procesinėmis teisėmis, taip pat pažeidžia pareigą skatinti procesą. Iš esmės, šalis, piktnaudžiaudama procesu, veikia priešingai šiai pareigai, taip komplikodama galimybes pasiekti civilinio proceso tikslus. Dėl šios priežasties, piktnaudžiavimas civiliniu procesu yra netoleruotinas ir CPK yra numatytos tam tikros kovos priemonės, kurios teismui leidžia kovoti prieš nesąžiningus bylininkus.

³⁹DRIUKAS, A; VALANČIUS V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 373.

⁴⁰ZUCKERMAN, Adrian. *Civil Procedure*. Oxford: LexisNexis, 2003, p. 71.

⁴¹LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 197.

Vien tik netinkamas procesinių teisių įgyvendinimas savaime nereiškia piktnaudžiavimo procesu. „Ne kiekvienas pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymo atvejis savaime reiškia teisės pažeidimą, galintį sukelti teisinės atsakomybės priemonių, nustatytų CPK 95 straipsnyje, taikymą, t. y. ne kiekvienu atveju pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nepaisymas laikytinas teisės pažeidimu, bet tam tikrais atvejais gali būti įvertintas kaip netinkamas subjektinės teisės įgyvendinimas.“⁴² Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas akcentuoja piktnaudžiavimo procesu fakto pripažinimą išimtiniai: „Pagal formuojamą kasacinio teismo praktiką įstatyme nustatytos teisės įgyvendinimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise akivaizdžiai naudojama ne pagal jos paskirtį <...>“⁴³. Pavyzdžiui, tam tikro prašymo netenkinimas savaime nelemia to, kad buvo piktnaudžiuojama procesinėmis teisėmis. Siekiant pripažinti tam tikro byloje dalyvaujančio asmens elgesį kaip piktnaudžiavimą procesu reikia nustatyti, jog toks asmuo sąmoningai veikė prieš operatyvų ir teisingą bylos nagrinėjimą. Kitu atveju pripažinus, jog kiekvienas nepatenkintas prašymas ar apeliacinis skundas yra piktnaudžiavimas procesu, būtų labai susiaurintas teisminės gynybos principas, kadangi naudotis tam tikromis procesinėmis teisėmis gali pasidaryti labai brangu ir rizikinga.

Kaip nurodoma teismų praktikoje, „<...> piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis reiškia naudojimąsi procesine teise ne pagal jos paskirtį. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra objektyvus elgesys, kuris nustatomas remiantis objektyviais išoriniais jo pasireiškimo požymiais.“⁴⁴ Dažniausiai piktnaudžiavimas procesu pasireiškia pareiškiant nepagrįstus reikalavimus bei siekiant vilkinti procesą. „Nesąžiningai pareikštu nepagrįstu reikalavimu, kuriuo piktnaudžiuojama procesinėmis teisėmis (CPK 95 straipsnis), pripažintinas tik toks reikalavimas, kurį išnagrinėjus teisme galima padaryti išvadą, kad normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrą reikalų padėtį, panašioje situacijoje teisinės padėties negalėtų įvertinti kaip savo materialinės subjektinės teisės ar įstatymo saugomų interesų pažeidimo ar ginčijimo ir reikalauti ginti jo teises teisme. Piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis pripažįstama ir tokia faktinė situacija, kai galima konstatuoti, kad šalis sąmoningai veikia prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir

⁴²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ v UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.

⁴³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje N. G. (A. K. teisių perėmėja) v S. G., V. G., G. (G.) G., M.(M.) G., A. E., L. E., N. K., R. P., Nr. 3k-3-3-695/2017.

⁴⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje asociacija „Idėja Kaunui“ v UAB „Novus rex“, Nr. e3K-3-256-915/2016.

išsprendimą.⁴⁵ Nustatant piktnaudžiavimo procesu faktą yra labai svarbu nustatyti nesąžiningą elgesį tiek pagal subjektyvius, tiek objektyvius sąžiningumo kriterijus. Objektyvieji požymiai yra nustatomi pagal *bonus pater familias* kriterijus, t. y. atsižvelgiama į tai ar protingas, atidus, sąžiningas asmuo būtų pareiškęs tam tikrą reikalavimą ir ar būtų elgęsis panašiai tokioje situacijoje. Subjektyvieji kriterijai yra tokie, kurie padeda nustatyti ar pats asmuo žinojo, jog jis elgiasi nesąžiningai, t. y. ar jis veikė žinodamas, jog tam tikras reikalavimas yra visiškai nepagrįstas ir sąmoningai siekė vilkinti procesą, piktnaudžiaudamas procesinėmis teisėmis. Taigi, tik atsižvelgus į šiuos abu kriterijus, tiek objektyvius, tiek subjektyvius, bus galima nustatyti ar asmuo piktnaudžiavo procesu.

Piktnaudžiavimas procesu yra netoleruotinas ir užsienio valstybėse. „Bendrojoje teisėje piktnaudžiavimas procesu yra savarankiškas deliktas (angl. *tort*), suteikiantis teisę reikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo. Švedijos teismo proceso kodekso devintojo skyriaus 1 – 10 straipsniai už piktnaudžiavimą procesu numato įvairias sankcijas: baudą, nuostolių atlyginimą, draudimą pateikti naujų įrodymų ar faktų.“⁴⁶ Lietuvoje iš esmės yra naudojamos keturios pagrindinės kovos priemonės su piktnaudžiavimu civiliniu procesu: sprendimo priėmimas už akių; baudos skyrimas; nuostolių atlyginimas byloje dalyvaujantiems asmenims, kurie buvo patirti dėl piktnaudžiavimo procesu; atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Apie šias kovos priemones plačiau bus aptarta sekančiuose šio magistro darbo skyriuose.

2.3.1 Civilinio proceso kodekso 95 straipsnis

Pagal CPK 7 str., byloje dalyvaujantys asmenys yra įpareigoti nepiktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. CPK 95 str. yra taikomas kaip šios pareigos nevykdymo pasekmė ir jame yra nurodytos dvi alternatyvios galimybės kovoti su nesąžiningais bylininkais. Pagal pirmą šio straipsnio dalį, yra galimybė atlyginti nuostolius asmenims, kurie jų patyrė dėl nesąžiningų procesinių veiksmų. Pagal antrą šio straipsnio dalį teismas nesąžiningai šaliai turi teisę skirti baudą, o iš šios baudos iki 50 % gali būti skirta kitam byloje dalyvaujančiam

⁴⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje A. L. v D. L. Nr. 3k-3-278/2010.

⁴⁶LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 199.

asmeniui.⁴⁷ Teismo skiriama bauda pirmiausiai veikia kaip prevencinė priemonė, siekiant byloje dalyvaujančius asmenys atgrasyti nuo nesąžiningų procesinių veiksmų. Taip pat bauda atlieka ir nubaudo funkciją, taip sudrausminant nesąžiningus bylininkus. Galiausiai, bauda atlieka ir tam tikrą kompensacinę funkciją, kadangi visais atvejais bent jau pusė baudos pereina į valstybės biudžetą. Be to, baudos pagalba yra galimybė kompensuoti byloje dalyvaujančių asmenų patirtus nuostolius. Tuo tarpu nuostolių atlyginimas daugiausia atlieka kompensacinę funkciją. Abi priemonės yra skirtos finansiškai sudrausminti nesąžiningus byloje dalyvaujančius asmenys už piktnaudžiavimą procesu, o tai lemia, jog piktnaudžiavimas procesu gali brangiai kainuoti.

Pagal šį straipsnį teismui yra galimybė paskirti baudą už nesąžiningus procesinius veiksmus: „Teismo bauda – tai procesinė teisinė sankcija, išreikšta įstatyme nustatyta pinigų suma.⁴⁸ Pagal galiojantį reglamentavimą už piktnaudžiavimą procesu, teismas turi teisę paskirti baudą iki 5 792 EUR. Baudos skyrimas yra ganėtinai ekonomiškai ir paprasta priemonė siekiant kovoti su nesąžiningais bylininkais. Baudos skyrimas nereikalauja daug išteklių, taip pat neužkerta kelio teisingai išnagrinėti bylą, be to, tai nestabdo bylos nagrinėjimo. Visos šios priežastys sąlygoja tai, jog yra užtikrinami koncentruotumo ir ekonomiškumo principai.

Teismų praktikoje yra pripažįstama, jog baudos skyrimas yra efektyvesnė priemonė nei nuostolių atlyginimas: „<...> baudos skyrimas CPK 95 straipsnyje, be kita ko, nustatytas ir tam, kad atgrasančiai veiktų prieš piktnaudžiavimą, atlygintų neturtinio pobūdžio praradimus, nes dėl piktnaudžiavimo patirtų nuostolių įrodinėjimas yra sudėtingas ir dėl to ne visada yra pakankama prevencinė priemonė nuo piktnaudžiavimo.“⁴⁹ Ši priemonė yra efektyvesnė už nuostolių atlyginimą ir dėl to, jog yra išvengiama situacijos, kai iš esmės vyksta du procesai vienoje byloje. Kadangi pagal CPK 95 str. 1 d. yra galimybė paduoti prašymą dėl nuostolių atlyginimo į tą pačią bylą, padaugėja spęstinių klausimų daugetas byloje. Dėl šios priežasties procesas užsitęsia dar ilgesnį laiko tarpą. Tuo tarpu baudos skyrimas neužtęsia proceso, kadangi skiriant baudą nėra nustatinėjamos deliktinės atsakomybės sąlygos. „Pažymėtina, kad privačios baudos skyrimas nėra deliktinės civilinės atsakomybės taikymas. Todėl, skirtingai nei prašant nuostolių atlyginimo, skiriant aptariamą baudą, mūsų manymu, neturėtų būti reikalaujama preciziško nuostolių,

⁴⁷Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

⁴⁸DRIUKAS, A; VALANČIUS V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika II tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 290.

⁴⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2016 balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje asociacija „Idėja Kaunui“ v UAB „Novus rex“, Nr. e3K-3-256-915/2016.*

priežastinio ryšio tarp jų ir neteisėtų veiksmų įrodinėjimo. Teismas dėl baudos dydžio turėtų spręsti visų pirma atsižvelgdamas į piktnaudžiavimo pobūdį, trukmę, pasikartojamumą, padarytos arba tikėtinos žalos dydį, poveikį bylos nagrinėjimo operatyvumui ir ekonomiškumui, teisingumo ir protingumo principus bei kitas reikšmingas aplinkybes.⁵⁰ Skiriant baudą yra atsižvelgiama į tai, kaip objektyviai pasireiškė tam tikri veiksmai, pavyzdžiui, jei yra pateikiamas pakartotinas bei visiškai nepagrįstas prašymas dėl teisėjo nušalinimo, nepateikiant jokių naujų ir svarių argumentų. Be to, kaip nurodoma Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje: „<...> jog CPK 95 straipsnio 2 dalies pagrindu būtų skiriama bauda piktnaudžiavusiam asmeniui ir dalis jos būtų nukreipiama kitam byloje dalyvaujančiam asmeniui, nebūtina nustatyti, kad šiam asmeniui yra padaryta konkreti turtinė žala. Piktnaudžiavimas yra ne tik tada, kai veiksmas sukelia materialinę žalą, bet ir tada, kai kenkia teisinei sistemai, objektyviai neatitinka sąžiningo elgesio standartų. Neigiami piktnaudžiavimo padariniai gali pasireikšti ne tik turtine žala, bet ir normalios proceso eigos sutrikdymu, dėl kurio, pavyzdžiui, tenka atidėti teismo posėdį ar padaryti pertrauką, nepateisinamu teismo ir šalių laiko eikvojimu svarstant piktnaudžiaujant teise pateiktus prašymus, byloje dalyvaujančio asmens neigiamais išgyvenimais ir kita jo neturtine žala, atsirandančia dėl procesinio piktnaudžiavimo. Todėl toks elgesys negali būti toleruojamas nepriklausomai nuo juo padaromos žalos pobūdžio.“⁵¹ Taigi, skiriant baudą yra lengviau kompensuoti nukentėjusios šalies nuostolius dar ir dėl to, jog juos atlyginant yra atsižvelgiama į objektyvius kriterijus, kurie savaime lemia tam tikras neigiamas pasekmes šaliai, kuri nukentėjo nuo piktnaudžiavimo procesu.

Skiriant baudą yra atsižvelgiama į daugybę kriterijų. Teismų praktikoje nurodoma: „teismas, sprenddamas dėl skirtinos baudos, turi įvertinti aplinkybių visumą, tai yra padaryto pažeidimo pobūdį, mastą, pasekmes, pažeidimą padariusio asmens savybes bei kitas reikšmingas aplinkybes.“⁵² Taigi, teismas, skirdamas baudą, atsižvelgia tiek į objektyvius kriterijus, kaip, pavyzdžiui, pažeidimo pobūdį ar pasekmes, tiek į subjektyvius kriterijus, t. y. pažeidimą padariusio asmens savybes, jo finansinę būklę ir panašiai. Kažin ar yra įmanoma išvardinti visus kriterijus, į kuriuos yra atsižvelgiama skiriant baudą. Be to, abejotina, ar tai būtų tikslinga, kadangi tokiu atveju teismui sumažėtų galimybių individualizuoti ir paskirti baudą priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos. Be to, kaip

⁵⁰VALANČIUS, V; BRAZDEIKIS, A. *Kitoks požiūris į nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Jurisprudencija, 2011, t. 18(4), p. 1478.

⁵¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje asociacija „Idėja Kaunui“ v UAB „Novus rex“, Nr. e3K-3-256-915/2016.

⁵² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-798/2008.

yra išaiškinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, „<...> baudos skyrimas, net ir pripažinus šalį piktnaudžiavus procesu, yra teismo teisė, o ne pareiga <...>“⁵³. Pavyzdžiui, bauda gali būti neskiriama, jei dėl nesąžiningų procesinių veiksmų neužsitęsė proceso eiga, byloje dalyvaujantys asmenys nepatyrė papildomų nepatogumų, asmens, kuriam galėtų būti skiriama bauda, finansinė būklė yra sunki ir panašiai.

Dėl to, jog baudos skyrimas yra procesinio pobūdžio priemonė nei teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje ginčų nekilo. Tačiau, kalbant apie nuostolių atlyginimą dėl piktnaudžiavimo procesu, yra dvi skirtingos nuomonės dėl šio instituto prigimties tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje. Viena nuomonė yra tokia, jog tai yra procesinio pobūdžio priemonė. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje išaiškino, jog „CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu reiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius, kurie vienai ginčo šaliai atsirado dėl kitos šalies piktnaudžiavimo procesu, yra ne materialinio, o procesinio teisinio pobūdžio, kuris neatsiejamai susijęs su nagrinėjama civiline byla ir gali būti sprendžiamas tik toje pačioje byloje.“⁵⁴ Jokių detalesnių paaiškinimų dėl tokios pozicijos laikymosi nėra pateikta. Tokią Lietuvos Aukščiausiojo teismo poziciją greičiausiai nulėmė tai, jog pirminėje CPK 95 str. redakcijoje buvo nurodyta, jog prašymas dėl nuostolių atlyginimo į bylą turi būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo pabaigos. Kita nuomonė yra tokia, jog tai yra materialinio pobūdžio reikalavimas. „<...> CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, visų pirma yra materialinės teisinės prigimties. Iš esmės, tai reikalavimas taikyti deliktinę civilinę atsakomybę. Kaip savarankiškas ieškinys jis gali būti reiškiamas ir naujoje byloje.“⁵⁵ Tokia pozicija yra grindžiama tuo, jog „<...> pagal Lietuvos civilinę teisę teisinių santykių, iš kurių kyla žala, sritis reikalavimo dėl šios žalos atlyginimo prigimčiai nėra teisiškai reikšminga.“⁵⁶ Taigi, iš pateiktų išaiškinimų matoma, jog yra dvi visiškai skirtingos pozicijos šiuo klausimu.

Šiuo metu galiojančioje CPK redakcijoje yra numatyta galimybė užvesti naują bylą pateikiant teismui atskirą ieškinį dėl nuostolių atlyginimo arba pateikti prašymą dėl nuostolių atlyginimo byloje iki jos išnagrinėjimo pabaigos. Taigi, dabartinė CPK nuostata taip pat neatsako į klausimą ar tai yra procesinė priemonė, ar atskiras materialinis teisinis

⁵³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v K. B., Nr. 3K-3-622/2013.

⁵⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senatas. 2004 m. gegužės 20 d. nutarimas Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo, Nr. A3-106.

⁵⁵BRAZDEKIS, Aurimas. *Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Teisė, 2010, t. 75, p. 139.

⁵⁶*Ibid.*, p. 132.

reikalavimas. Pagal tai, kaip yra išdėstyta ši nuostata, galima teigti, jog Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje tai yra tiek savarankiškas materialinis teisinis reikalavimas, tiek procesinio pobūdžio reikalavimas priklausomai nuo to, koku būdu yra iškeliamas šio klausimo nagrinėjimas.

Siekiant prisiteisti nuostolius pagal CPK 95 str. 1 d. yra būtina įrodyti visas deliktinės atsakomybės sąlygas. Tai yra konstatavęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „<...> CPK 95 straipsnio 1 dalies taikymas reiškia deliktinės atsakomybės taikymą, kuris galimas tik esant sąlygoms, nustatytoms CK 6.246 - 6.249 straipsniuose (neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys ir žala).“⁵⁷ Taip pat pagal susiklosčiusią teismų praktiką yra atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai: „<...> esant piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejui, gali būti atlyginami tik tie realūs nuostoliai, kurie susidarė kaip piktnaudžiavimo tiesioginė pasekmė.“⁵⁸ Netiesioginiai nuostoliai bei neturtinė žala pagal šį straipsnį nėra atlyginami. Dėl šių priežasčių nuostolių atlyginimas už piktnaudžiavimą procesu nėra labai patraukli priemonė siekiant prisiteisti nuostolius už piktnaudžiavimą procesu. Be to, reikia prisiminti ir tai, jog piktnaudžiavimo procesu faktas yra pripažįstamas tik išimtiniais atvejais. Dažniausiai būna konstatuojama, jog buvo netinkamai įgyvendinta procesinė teisė, kas savaime nėra piktnaudžiavimas procesu. Deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimas nėra lengva užduotis, todėl bylinėjimasis gali tapti sudėtingu ir ilgu procesu. „Be to, šis procesas negarantuoja visapusiškai teigiamo ir naudingo rezultato (pvz., gali likti neatlyginta dalis procese dėl atsakomybės taikymo patirtų bylinėjimosi išlaidų, ieškinys patenkintas tik iš dalies). Todėl ir CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas prašymas atlyginti nuostolius, kurį mes suvokiame kaip materialinį teisinį reikalavimą taikyti civilinę atsakomybę, nėra labai ekonomiška ir veiksminga priemonė prieš procesinį piktnaudžiavimą“⁵⁹ Dėl šių priežasčių yra pritartina pozicijai, jog nuostolių atlyginimas už nesąžiningus procesinius veiksmus nėra efektyvi priemonė kovojant prieš nesąžiningus bylininkus. Piktnaudžiavimas procesu dažniausiai pasireiškia proceso vilkinimu ir stabdo proceso eigą. Keliant naujus reikalavimus toje pačioje byloje dėl nuostolių atlyginimo, padaugėja spęstinių klausimų daugetas. Iš esmės lygiagrečiai pradeda vykti dvi bylos viename procese, dėl ko bylinėjimasis tampa dar ilgesniu ir dar labiau varginančiu procesu. Teisės doktrinoje buvo keliamas pasiūlymas, jog „toks reikalavimas galėtų būti

⁵⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v P. B., Nr. 3K-3-576/2008.

⁵⁸Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Lamberta“ v UAB „Vitės valdos“, Nr. 2-1248/2010.

⁵⁹VALANČIUS, V; BRAZDEIKIS, A. *Kitoks požiūris į nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Jurisprudencija, 2011, t. 18(4), p. 1470.

pareiškiamas ir jo pagrindas keičiamas tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo, vėlesnį pateikimą (pakeitimą) leidžiant tik tuo atveju, jeigu tokia būtinybė iškilo vėliau arba yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso.“⁶⁰ Kaip matoma iš dabartinės CPK 95 str. 1 d. redakcijos, į šį pasiūlymą nebuvo atsižvelgta. Iš esmės viskas priklauso nuo šalies valios kada bus pareiškiamas šis reikalavimas, kadangi yra galimybė tiek pateikti tokį reikalavimą iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, tiek pateikiant atskirą ieškinį. Dėl šios priežasties, pats nuostolių atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesu institutas gali tapti terpe piktnaudžiauti procesu. Nesąžininga šalis gali pasinaudoti šiuo institutu kaip galimybe vilkinti procesą, kadangi byloje padaugėja klausimų, kuriuos yra būtina išspręsti. Be to, šie klausimai nėra išsprendžiami lengvai ir greitai, kadangi deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimas ir nagrinėjimas nėra lengva užduotis.

Be to, šio instituto taikymo sritis yra labai siaura. Didžioji dalis nuostolių, kurie susidaro dėl piktnaudžiavimo procesu, yra bylinėjimosi išlaidos. Teismų praktikoje ne kartą yra pasisakyta, jog CPK 95 str. 1 d. netaikoma bylinėjimosi išlaidų atlyginimui, kadangi bylinėjimosi išlaidų klausimas turi būti išspręstas toje pačioje byloje ir bylinėjimosi išlaidų klausimai sprendžiami pagal specialias taisykles. „<...> įstatymų leidėjas kreipimosi į teismą dėl nuostolių atlyginimo CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu nesusiejo su bylinėjimosi išlaidų atlyginimo institutu, t. y. nenumatė, jog bylos nagrinėjimo procese dalyvaujančio byloje asmens patirtos bylinėjimosi išlaidos gali būti atlygintos reiškiant naują ieškinį CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu bei remiantis bendromis civilinės deliktinės atsakomybės taisyklėmis. Priešingai, CPK nustato, jog bylinėjimosi išlaidos atlyginamos pagal specialias CPK numatytas taisykles.“⁶¹ Dar viena terpė atsirasti nuostoliams dėl piktnaudžiavimo procesu būtų laikinųjų apsaugos priemonių taikymas, tačiau piktnaudžiavimo fakto nustatymas nėra būtinas siekiant prisiteisti nuostolius dėl laikinųjų apsaugos priemonių. Pagal CPK 146 str. 2 d., nuostolių atlyginimui dėl laikinųjų apsaugos priemonių pritaikymo užtenka to, kad ieškinys ar priešieškiny būtų atmestas. Tai yra konstatavęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „<...> atlyginti nuostolius, patirtus dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis institutas nėra būtina CPK 147 straipsnio 3 dalies taikymo sąlyga. Šios pozicijos laikomasi ir vėlesnėje praktikoje: „Teisėjų kolegija konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismas

⁶⁰BRAZDEKIS, Aurimas. *Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Teisė, 2010, t. 75, p. 135.

⁶¹Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Longista“ v UAB „Vantolina“, Nr. 2-2590/2013.

apskųstame sprendime padarė pagrįstą išvadą, jog skolininkas, reikšdamas reikalavimą atlyginti nuostolius, gali remtis tiek CPK 147 straipsnio 3 dalimi (dabar galiojančio CPK 146 straipsnio 2 dalimi), tiek CPK 95 straipsniu, tačiau šis straipsnis nėra 147 straipsnio 3 dalies taikymo sąlyga.⁶² Nors ir nėra uždrausta remtis 95 str. 1 d. siekiant prisiteisti nuostolius dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių, tačiau vargu ar yra tikslinga remtis šiuo straipsniu, kadangi pagal CPK 146 str. 2 d. nuostolių priteisimo tvarka yra daug paprastesnė ir operatyvesnė. Vargu, ar yra prasmė įrodinėti piktnaudžiavimą procesu, kai galima tiesiog pasiremti tuo, jog ieškinys ar priešieškinys buvo atmestas. Taigi, be to, jog dėl visų deliktinės atsakomybės sąlygų įrodinėjimo šis institutas nėra lengvai pritaikomas praktikoje, šio instituto taikymo sritis yra labai siaura.

Atsižvelgiant į tai, jog šio instituto taikymo sritis yra labai siaura bei gali būti puiki terpė piktnaudžiautu procesu, nors pagal savo prigimtį kaip ir turėtų būti kovos priemonė prieš nesąžiningus bylininkus, svarstyti šio instituto reikalingumas civiliniame procese. Iš apžvelgtos teismų praktikos matoma, jog šiuo straipsniu dažniausiai yra remiamasi siekiant prisiteisti bylinėjimosi išlaidas arba atgauti nuostolius dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių. Kaip jau minėta, bylinėjimosi išlaidų atlyginimui šis straipsnis yra netaikomas, tuo tarpu remtis šiuo straipsniu siekiant prisiteisti nuostolius dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių nėra tikslinga, kadangi pagal CPK 146 str. 2 d. tokių nuostolių atlyginimo procedūra yra kur kas paprastesnė vien jau dėl to, kad užtenka remtis tuo, jog buvo priimtas teismo sprendimas, kuriuo ieškinys buvo atmestas. Be to, prisiteisiant nuostolius dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonės, kaltės klausimas neturi reikšmės, kitaip, negu taikant CPK 95 str. 1 d., kurio pagrindu kaltė yra būtina deliktinės atsakomybės sąlyga.

Nuo 2017 m. liepos 1 d. CPK 95 str. bus papildytas 3 d., pagal kurią „kai yra pagrindas manyti, kad ieškinį (pradinį ar priešieškinį), apeliacinį, atskirąjį ar kasacinį skundą, prašymą atnaujinti procesą, pareiškimą ar prašymą ypatingosios teisenos tvarka pateikęs asmuo gali piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis ir neatlyginti bylinėjimosi išlaidų, teismas turi teisę įpareigoti šį asmenį sumokėti užstatą galimų bylinėjimosi išlaidų atlyginimui užtikrinti. Užstato per nustatytą terminą nesumokėjęs, teismas procesinį dokumentą palieka nenagrinėtą.“⁶³ Taigi pagal būsimą CPK reglamentavimą, teismas turės dar vieną priemonę, kuria galės pasinaudoti siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu. Šiuo atveju bus atsižvelgiama į šalies sistemingą nesąžiningą procesinį elgesį

⁶²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje J. N. v A. B., Nr. 3K-3-246/2012.

⁶³Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pateikimo įstatymas. TAR, 2016, Nr. 26956.

praeityje, pareikštų reikalavimų nepagrįstumą, įrodymų nepakankamumą bei kitas panašias aplinkybes, kurios keltų abejones dėl šalies sąžiningumo. „Pabrėžtina, kad, įtvirtinus siūlomas nuostatas CPK, sąžiningas byloje dalyvaujantis asmuo nepatirtų jokio neigiamo šių nuostatų taikymo poveikio. Be to, tais atvejais, kai asmuo būtų įpareigotas sumokėti žyminį mokestį ar užstatą, tačiau bylą galiausiai laimėtų, žyminis mokestis jam būtų priteistas iš bylą pralaimėjusios šalies, o sumokėtas užstatas grąžintas.“⁶⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad užstato bylinėjimosi išlaidoms atlyginti nustatymas pats savaime nepažeidžia asmens teisės į teisminę gynybą.⁶⁵ Taigi pagal būsimą reglamentavimą teismas turės dar vieną efektyvią, ekonomišką ir lengvai pritaikomą priemonę, kuri kartu veiktų ir prevenciškai, jog nebūtų piktnaudžiaujama procesu. Be to, ši priemonė yra naudinga ir dėl to, jog jos pritaikymas byloje nepakenks sklandžiai bylos nagrinėjimo eigai. Dėl šių priežasčių, ši kovos priemonė pasitarnaus siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu.

2.3.2 Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus

Įrodinėjimo institutas yra vienas svarbiausių civiliniame procese, kadangi būtent įrodymų pagalba yra nustatoma, ar tam tikras įvykis praeityje yra įvykęs ar neįvykęs. Šalis, grįsdama savo argumentus, gali naudotis įvairiomis įrodinėjimo priemonėmis, t. y. paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūros protokolu, eksperto išvada bei kitais įrodymais. Visi šie įrodymai privalo būti pateikti laiku bei tinkamai, atsižvelgiant į proceso eigą. „Operatyvus įrodymų pateikimas užtikrina galimybę tiek kitai šaliai, tiek teismui kuo skubiau su jais susipažinti, taip pat sklandžiai vykti procesui.“⁶⁶ CPK 7 str. 2 d., detalizuojant šalies pareigą skatinti procesą, yra nurodyta, jog šalis, atsižvelgdama į proceso eigą, turi rūpestingai ir laiku teikti įrodymus, kuriais yra grindžiami reikalavimai ar atsikirtimai.⁶⁷ Šalis visą jei žinomą ir bylai reikšmingą informaciją teismui turi pateikti iš karto. Negali būti toleruojamos tokios

⁶⁴Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymo Nr. I-1274 9, 41 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.183 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymo Nr. I-599 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. TAR, 2015-09-21, XIIP-3551.

⁶⁵Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. liepos 13 d. sprendimas *Tolstoy Miloslavsky prieš Jungtinę Karalystę*, byloje Nr. 18139/91, ECLI:CE:ECHR:1995:0713JUD001813991.

⁶⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 21 d. nutartis *civilinėje byloje I. B. v J. V. Nr. 3K-3-348/2013*.

⁶⁷Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

situacijos, kai yra nutylimos tam tikros aplinkybės vėliau siekiant pateikti procesines staigmenas. Tokie veiksmai trukdo pasiruošti bylos nagrinėjimui ne tik kitai šaliai, bet ir teismui. Dėl tokių veiksmų savaime yra prarandama galimybė išnagrinėti bylą per pirmąjį teismo posėdį, yra pažeidžiami proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principai, taip pat neįvykdoma šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu.

Lašinės formos informacijos pateikimas kenkia bylos nagrinėjimo eigai, kadangi yra sunkiau atskleisti bylos esmę, apibrėžti bylos nagrinėjimo ribas, įrodymų tyrimo bei vertinimo procesas tampa komplikuoatas ir neoperatyvus, kadangi vis reikia grįžti į įrodymų tyrimo stadiją. Taip pat, vis priimant naujus įrodymus, bylinėjimasis gali tapti nesibaigiančiu procesu, kadangi reikėtų vis iš naujo tirti bei vertinti naujai pateikiamus įrodymus bei aiškintis papildomas aplinkybes. Be to, procesinės staigmenos nesiderina su kooperacijos principu, kadangi tiek kitai šaliai, tiek teismui yra sukeliama papildomi sunkumai siekiant tinkamai pasiruošti bylos nagrinėjimui. Naujų įrodymų priėmimas dažniausiai sąlygoja atidėtą teismo posėdį, kuriame bus vertinami bei tiriami įrodymai, kadangi kita šalis turi suformuluoti savo poziciją jų atžvilgiu, o teismas pasiruošti jų tyrimui ir vertinimui. Dėl šių priežasčių, netinkamai pateikiant įrodymus, yra pažeidžiami tiek koncentruotumo bei ekonomiškumo principai, tiek kooperacijos principas. Šios priežastys lemia tai, jog teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, taip siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu.

Pagal CPK 181 str. 2 d., „<...> teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą.“⁶⁸ Taip pat turi būti pateikiami ne bet kokie įrodymai, o tik tokie, kurie yra susiję su byla. Įrodymų, kurie neturi jokios sąsajos su byla, tyrimas bereikalingai ilgina procesą - neatitinka proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principų. Tai yra akcentuojama ir teismų praktikoje: „Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad įrodymų teikimas (prašymas juos priimti) byloje negali būti savitiksliis, t. y. įrodymas turi paneigti ar patvirtinti turinčias reikšmės bylai aplinkybes (CPK 180 straipsnis). Jeigu įrodymas, atsižvelgiant į byloje surinktų kitų įrodymų visumą, neturi esminės reikšmės sprendžiant dėl išvadų byloje ir jeigu jo pateikimas gali užvilkinsi bylos nagrinėjimą, teismas turi teisę atsisakyti jį priimti <...>“.⁶⁹ Taigi, šalys į bylą turi pateikti tik tokią informaciją, kuri,

⁶⁸Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

⁶⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. sausio 9 d. nutartis *civilinėje byloje „Plass Investments Limited“ v AB „Alita“; „FR&R Invest, IGA S. A.“; V. J., Nr. 3K-3-66/2015.*

atsižvelgiant į proceso eigą, yra reikšminga. Nereikalingos informacijos bei įrodymų pateikimas taip pat ilgina proceso trukmę bei bereikalingai apkrauna teismo darbą.

Nagrinėjant klausimą, ar įrodymai buvo pateikti pavėluotai, atsižvelgiama į tai, ar jie galėjo būti pateikti anksčiau: „<...> pripažįstama, jog įrodymai pateikiami pavėluotai, jeigu juos pateikdama šalis pažeidžia pareigą rūpintis proceso skatinimu; jeigu protingai vedant procesą, atsižvelgiant į konkrečią procesinę bylos nagrinėjimo padėtį jie teismui turėjo būti pateikti anksčiau.“⁷⁰ Sprendžiant šį klausimą taip pat atsižvelgiama, ar buvo teismo nustatytas procesinis terminas pateikti papildomus įrodymus. Jeigu tam tikras terminas buvo nustatytas, teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus taikymo tvarka yra daug paprastesnė, kadangi teismas dažniausiai aiškiai ir nedviprasmiškai išaiškina kokie ir per kokį terminą papildomi įrodymai turi būti pateikiami. Dėl šios priežasties, šaliai, kuri pavėluotai teikti įrodymus, lieka mažiau galimybių pasiteisinti, kodėl ji nesugebėjo laiku ir tinkamai pateikti įrodymų. Jeigu procesinis terminas nebuvo nustatytas, teismas turi išsiaiškinti daugiau aplinkybių, norint pritaikyti šį institutą. „Bylą nagrinėjantis teismas pirmiausiai privalo įvertinti, ar buvo būtina įvykdyti savo pareigą išsiaiškinti, kad įrodymai būtų buvę pateikti anksčiau ir ar jis šią pareigą įvykdė, ar šalis pažeidė savo pareigą skatinti procesą ir pagaliau ar buvo būtina anksčiau pateikti įrodymus.“⁷¹ Į šias aplinkybes yra būtina atsižvelgti, nes šios kovos priemonės su piktnaudžiavimu procesu pritaikymas tam tikrais atvejais šaliai gali būti labai skaudus, kadangi gali būti nepriimtas tam tikras esminis ar labai svarbus įrodymas. Dėl šios priežasties, be pakankamo teisinio pagrindo atsisakius priimti įrodymus, bus pakenkiama teisingam bylos išnagrinėjimui. Savaiame suprantama, jeigu yra pripažįstama, kad šalis elgėsi nesąžiningai, t. y. teismas pripažino, jog šalis piktnaudžiavo procesu siekdama jį užvilkti, tai neturi didelės reikšmės, kadangi nesąžininga šalis turi prisiimti neigiamas teises pasekmes dėl piktnaudžiavimo procesu. Net jei tie įrodymai buvo esminiai, kurie galėjo pakeisti bylos baigtį. Žinoma, atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra teismo teisė, o ne pareiga, tačiau net ir tokiu atveju, jei šalis nesąžiningai naudojasi savo procesinėmis teisėmis, tokia pritaikyta priemonė yra pateisinama. Civilinis procesas negali vykti bet kaip - tai yra formalizuota procedūra, kurios yra būtina laikytis, todėl piktnaudžiavimas procesu negali būti toleruojamas. Jei šalis yra nesąžininga, ji turi prisiimti

⁷⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje T. P.; I. P. v A. B., Nr. 3K-3-436/2008.

⁷¹Valančius, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 16.

neigiamas teisinės pasekmės. Tik tokiu atveju galima tikėtis, jog sumažės atvejų, kai asmenys nesąžiningai naudojami procesinėmis teisėmis siekdami vilkinti bylos nagrinėjimą.

Siekiant pritaikyti šią teisinę priemonę reikia atsižvelgti ir į šalies kaltę. Jeigu šalis įrodymų laiku ir tinkamai nepateikė tyčia, žinodama, kokios teisinės pasekmės gali būti taikomos už netinkamą procesinį elgesį, teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus. Tačiau, jeigu šalies kaltės nėra, pavyzdžiui, šalis nežinojo ar neturėjo galimybių žinoti, jog tam tikri įrodymai egzistuoja arba tam tikrų įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau, tokiu atveju teismas šio instituto taikyti negali ir privalo priimti papildomus įrodymus. Šioje vietoje dar svarbu yra ir tai, ar teismas įvykdė pareigą išaiškinti padarinius, kai įrodymai pateikiami pavėluotai. „Viena vertus, tokį teismo atsisakymą lemia šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymas arba netinkamas vykdymas, kita vertus, ši šalies pareiga gali būti laikoma neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta tik kai bylą nagrinėjantis teismas tinkamai įvykdė savo pareigą išaiškinti, nes teismo atsisakymas priimti pavėluotai priimtus įrodymus gali atrodyti pagrįstas tik tokiu atveju, jei ginčo šalis, žinodama visus padarinius, vis tiek nevykdo pareigos skatinti procesą.“⁷² Teismo pareigą išaiškinti procesinius padarinius pavėluotai pateikus įrodymus sąlygoja kooperacijos principas. Tik tinkamai įgyvendinus teismo teisę išaiškinti galima atsisakyti priimti naujus įrodymus.

Lietuvoje yra įtvirtintas ribotos apeliacijos modelis - dėl šios priežasties yra ribojamas naujų įrodymų pateikimas apeliacinėje instancijoje. „Ribotosios apeliacijos pranašumas tas, kad ginčo šalys yra verčiamos atidžiau rūpintis proceso eiga ir jau pirmojoje instancijoje pateikti visus turimus įrodymus. Be to, veiksmingai užkertamas kelias nesąžiningai šaliai vilkinti procesą ir įgyvendinamas proceso operatyvumo principas bei dalyvaujančio byloje asmens teisė į bylos išnagrinėjimą per protingą terminą.“⁷³ Pagal CPK 314 str., „<...> apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti ar kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau.“⁷⁴ Tokią nuostatą lemia apeliacinio proceso paskirtis. Apeliacinis procesas yra skirtas patikrinti, ar pirmosios instancijos teismas tinkamai ištyrė ir įvertino įrodymus, tinkamai pritaikė teisę ir, galiausiai, ar byla buvo išspręsta teisingai. „Taip siekiama

⁷²Valančius, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 19.

⁷³BRON M., ZAKSAITĖ S. *Teisė apskusti pirmosios instancijos teismo sprendimą kaip pamatinė konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisė, t. 66(2), 2008, p. 150.

⁷⁴Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

panaikinti galimybę piktnaudžiauti procesu ir skatinti bylos dalyvius veikti už greitą ir išsamų bylos ištyrimą, bylinėtis sąžiningai, atskleidžiant bylai reikšmingus duomenis pirmosios instancijos teisme, o ne sukuriant netikėtumus po pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo.⁷⁵ Dėl šių priežasčių yra ribojama galimybė pateikti naujus įrodymus apeliacinėje instancijoje, kadangi tokiu atveju atsirastų daugiau naujų aplinkybių, kurias reikėtų ištirti bei įvertinti, o tai prieštarautų apeliacinio proceso esmei. Kaip nurodoma kasacinio teismo praktikoje, „<...> CPK 314 straipsnio tikslas panaikinti galimybę šalims piktnaudžiauti procesu, skatinti bylos dalyvius veikti už greitą ir išsamų bylos ištyrimą. Šito reikalauja civilinio proceso ekonomiškumo, koncentracijos, draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai.“⁷⁶ Taigi, ribotos apeliacijos modelis taip pat sumažina galimybes piktnaudžiauti procesu.

Apeliacinėje instancijoje galima pateikti naujus įrodymus, kai apie juos nebuvo žinoma dar pirmosios instancijos proceso metu ir apie juos tapo žinoma tik priėmus ginčijamą sprendimą. Taip pat, yra du pagrindai, kai naujus įrodymus galima priimti, net jei apie juos buvo žinoma jau pirmosios instancijos proceso metu. Pirmas pagrindas yra tada, kai pirmosios instancijos teismas neapgrįstai atsisakė juos priimti. Kadangi apeliacinis procesas yra skirtas taisyti pirmosios instancijos teismų klaidas, toks pagrindas yra suprantamas, kadangi nepagrįstas atsisakymas priimti naujus įrodymus yra teisės taikymo klaida ir ją yra būtina ištaisyti apeliacinės instancijos proceso metu. Antras pagrindas yra tada, kai būtinybė pateikti naujus įrodymus atsirado vėliau. „Būtinybė pateikti naujus įrodymus gali atsirasti, kai pirmosios instancijos teismas ginčijamame sprendime peržengė bylos nagrinėjimo ribas, tinkamai neįvykdė išaiškinimo pareigos, kitais panašiais atvejais arba kai reikalinga atsikirsti į naujus apelianto pateiktus ir teismo priimtus įrodymus ar panašiai.“⁷⁷ Ribotas pagrindų skaičius pateikti naujus įrodymus apeliacinėje instancijoje padeda kovoti prieš piktnaudžiavimu procesu, kadangi sumažėja terpių piktnaudžiavimui. Tai yra konstatuota ir teismų praktikoje: „CPK 314 straipsnyje nustatyti ribojimai pirmiausia yra nukreipti prieš nesąžiningus proceso dalyvius, kurie dalį įrodymų nuslepia. Nuostata, ribojanti naujų įrodymų pateikimą apeliacinės instancijos teisme, neturi būti taikoma formaliai ir panaudota prieš sąžiningus teismo proceso dalyvius, be to, negali būti

⁷⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „DNB Bankas“; AB „DNB Lizingas“ v G. K.; D. K., Nr. 3K-3-1-701/2016.

⁷⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje BĮ „Panevėžio dailės mokykla“ v asociacija „Hermis“, Nr. 3K-3-11-701/2017.

⁷⁷Valančius, V., et. al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai. Vilnius: Justitia, 2005, p. 311.

vertinama kaip kliūtis teismui įvykdyti teisingumą konkrečioje byloje <...>⁷⁸. Kadangi naujų įrodymų priėmimo pagrindų apeliaciniame procese nėra daug, apeliantas privalo pagrįsti, kodėl yra būtina priimti tam tikrą naują įrodymą pagal nurodytus pagrindus, o ir patys pagrindai nėra tokie, kuriuos būtų lengva pagrįsti ir įrodyti. Dėl šių priežasčių sumažėja galimybių piktnaudžiauti procesu apeliacinėje instancijoje.

Apibendrinus tai, kas buvo išdėstyta, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu įpareigoja šalį rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti įrodymus į bylą. Vienas iš šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinio elementų yra tinkamas įrodymų pateikimas. Šios pareigos netinkamas vykdymas arba nevykdymas lemia tai, jog teismas gali atsisakyti priimti naujus įrodymus, taip siekiant užskirsti kelią piktnaudžiavimui procesu ir užtikrinti sklandžią proceso eigą. Toks elgesys, kai yra nuslepiami tam tikri įrodymai siekiant pateikti procesines staigmenas nėra ir negali būti toleruojamas, kadangi, neribojant naujų įrodymų pateikimo, šalims atsiranda daug galimybių piktnaudžiauti procesu, taip siekiant procesą užvilinti. Neribojant naujų įrodymų pateikimo, procesas gali užsitęsti nepateisinamai ilgą laiką, o tai prieštarauja proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principams. Galiausiai, bylos nagrinėjimas gali užsitęsti tiek ilgai, jog šalims teismo sprendimas gali tapti nebeaktualus ir nebereikalingas. Visos šios priežastys nulemia tai, jog šalis, nevykdydama pareigos rūpintis proceso skatinimu, prisiima riziką, jog teismas gali atsisakyti priimti tam tikrus svarbius įrodymus.

2.3.3 Sprendimas už akių

CPK 285 str. yra numatyta dar viena kovos priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu, t. y. sprendimo priėmimas už akių. „<...> sprendimo už akių priėmimas – tai toks ginčų civilinėje byloje sprendimo būdas, kai vienai iš proceso šalių be pateisinamų priežasčių procese elgiantis pasyviai, kitos šalies prašymu teismas priima sprendimą už akių byloje pateiktų įrodymų pagrindu. Šio instituto tikslas – išplėsti asmenų subjektinių teisių teisminės gynybos ir dispozityvumo principo ribas, taip pat užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis bei nustatyti šalies pasyvaus elgesio civiliniame procese padarinius. Tuo siekiama skatinti šalį rūpintis proceso eiga, greitu ir ekonomišku bylos išnagrinėjimu, laiku ir rūpestingai pateikti savo poziciją teismui, sąžiningai naudotis

⁷⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje BĮ „Panevėžio dailės mokykla“ v asociacija „Hermis“, Nr. 3K-3-11-701/2017.

procesinėmis teisėmis, nevilkinti proceso.⁷⁹ Šis institutas buvo žinomas jau romėnų teisėje: „<...> esant tam tikroms sąlygoms teisėjas turėjo teisę priimti sprendimą nedalyvaujant vienai iš šalių. Jeigu į bylos nagrinėjimą neatvykdavo ieškovas, atsakovas turėjo teisę reikalauti, kad teismas atsisakytų tenkinti ieškinį. Jeigu į bylos nagrinėjimą neatvykdavo atsakovas, teismas išklausedavo ieškovą ir priimdavo sprendimą už akių. Tačiau sprendimas už akių galėjo būti priimamas tik tokiu atveju, jei atsakovas į teismo posėdį neatvykdavo be svarbių priežasčių. Be to, atsakovas turėjo teisę per tam tikrą terminą po sprendimo už akių priėmimo prašyti teismą atnaujinti procesą nurodydamas svarbias neatvykimo į teismo posėdį priežastis.“⁸⁰ Tai yra senai žinomas ir taikomas institutas kovojant prieš piktnaudžiavimu procesu arba pasyviais bylininkais, kurie vykstančiu teismo procesu tiesiog nesidomi. Nors šiais laikais šis institutas pasikeitė ir patobulėjo, tačiau jo esmė ir paskirtis liko ta pati.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu sąlygoja tai, jog šalis turi tinkamai įgyvendinti savo procesines teises, t. y. dalyvauti teismo posėdyje, o jeigu jame nedalyvauja, privalo teismui pranešti apie savo nedalyvavimą, laiku teikti procesinius dokumentus ir panašiai. Tinkamai nevykdydama šios pareigos, šalis rizikuoja prarasti teisę būti išklaustyta, kadangi bus taikomas sprendimo už akių institutas – dėl to šalis neteks galimybės išnaudoti daug procesinių teisių ir tuo pačiu, elgiantis pasyviai, gali sumažinti savo galimybes laimėti bylą. Pritaikius šį institutą yra atliekamas tik formalus įrodymų vertinimas, t. y. nėra atliekamas turiningasis įrodymų vertinimas, o tik preziumuojama, kad aktyviosios šalies pateikti įrodymai yra teisingi ir jų pagrindu yra priimamas teismo sprendimas. Be to, šalis, elgdamasi pasyviai, nepateikdama savo pozicijos ir įrodymų, rizikuoja, jog jos nenaudai gali būti priimamas teismo sprendimas, nors iš tiesų egzistavusios faktinės aplinkybės lemtų kitokį teismo sprendimą.

CPK 285 str. yra nurodyti pagrindai, kuriems esant galima pritaikyti šį institutą. Pirmoji priežastis taikyti šį institutą - neatvykimas į teismo posėdį. Taikant sprendimo už akių institutą, remiantis šiuo pagrindu, taip pat yra būtina nustatyti, ar neatvykusiai šaliai buvo tinkamai pranešta apie teismo posėdžio vietą ir laiką, ar iš neatvykusios šalies nebuvo gautas pareiškimas nagrinėti bylą jai nedalyvaujant ir ar yra kitos šalies prašymas priimti sprendimą už akių. Savaimė suprantama, jog negalima taikyti šio instituto, jeigu šaliai

⁷⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v BAB „Snoras“, Nr. 2-1748-178/2016.

⁸⁰Valančius, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 172.

nebuvo tinkamai pranešta apie posėdžio vietą ir laiką, kadangi tokiu atveju neatvykusiai šaliai net nebuvo sudarytos galimybės dalyvauti procese bei jam pasiruošti. Vertinant, ar pranešimas apie teismo posėdžio vietą ir laiką buvo įteiktas tinkamai, reikia atsižvelgti į CPK 123 str. nurodytas taisykles ir į pačios šalies elgesį. Kooperacijos principas lemia tai, jog šalis privalo pranešti apie tam tikras pasikeitusias aplinkybes, kaip, pavyzdžiui, pasikeitusią gyvenamąją vietą arba korespondencijos įteikimo vietą. Jeigu šalis šios pareigos neįvykdo, tokiu atveju netinkamas šalies elgesys lems tai, jog esant visoms sąlygoms šis institutas gali būti taikomas. Dažniausiai šalies dalyvavimas teismo posėdyje nėra būtinas, todėl šalis turi teisę prašyti nagrinėti bylą jai nedalyvaujant. Žinoma, toks prašymas neturės reikšmės, jeigu teismas pripažino, jog šalies ar jos atstovo dalyvavimas teismo posėdyje yra būtinas. Galiausiai, teismas gali taikyti šį institutą tik tokiu atveju, jei yra kitos šalies prašymas priimti sprendimą už akių. Pasirinkimo teisę taikyti ar netaikyti sprendimo už akių institutą yra palikta šaliai, kuri aktyviai dalyvauja procese, t. y. dalyvauja posėdžiuose, teikia procesinius dokumentus. Dėl įvairių aplinkybių sprendimas už akių nebūtinai gali būti naudingas aktyviajai proceso šaliai. Dėl šios priežasties, teismas neturi teisės savo iniciatyva taikyti šio instituto. Antroji priežastis taikyti šį institutą yra tada, kai šalis per nustatytą terminą nepateikia atsiliepimo į ieškinį ar paruošiamojo dokumento. Procesinių dokumentų nepateikimas savaime sudaro šalies požiūrį į vykstantį teismo procesą, t. y., jog šalis visiškai nesidomi procesu ir tai, kaip byla bus išspręsta, jai iš esmės nerūpi. Tai, jog šalis nesivargina pateikti savo pozicijos lemia ir tai, jog jai nėra aktuali teisė būti išklaustyta, todėl taupant tiek bylinėjimosi kaštus, tiek laiką, pasitarnauja sprendimo už akių institutas. Taikant sprendimo už akių institutą remiantis šiuo pagrindu taip pat yra būtinas kitos šalies prašymas priimti sprendimą už akių. Be to, yra būtina nustatyti, ar šalis buvo tinkamai informuota apie tai, jog ji turi pateikti atsiliepimą į ieškinį ar kitą reikiamą procesinį dokumentą.

Taip pat, taikant šį institutą, privaloma atsižvelgti į sąlygas, kurios yra nurodytos CPK 285 str. 2 d. Pirma nurodyta sąlyga yra ta, jog „sprendimas už akių dėl neatvykusio ar procesinio dokumento nepatekusio atsakovo gali būti priimtas tik dėl tų ieškinio reikalavimų ir jį pagrindžiančių aplinkybių, apie kuriuos atsakovui buvo pranešta šio Kodekso nustatyta tvarka.“⁸¹ Šią nuostatą lemia tai, jog jei apie tam tikrus reikalavimus ir aplinkybes šaliai nebuvo tinkamai pranešta, tokiu atveju procesas dėl tokių reikalavimų bei aplinkybių negali vykti, kadangi šalis net neturėjo galimybių su jomis susipažinti. Kita sąlyga, nurodyta šiame straipsnyje yra tokia, kad sprendimas už akių gali būti priimamas

⁸¹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

tik tokiu atveju, jei įrodymus pateikia viena šalis. Jei įrodymai buvo pateikti abiejų šalių, tokiu atveju įrodymai yra tiriami ir vertinami pagal bendrąsias taisykles. Net jei viena iš šalių, be jokio pranešimo, nedalyvavo teismo posėdyje, bet prieš tai abi šalys pateikė įrodymus, šio instituto taikyti negalima. Savaiame suprantama, jog toks šalies elgesys nėra tinkamas, kadangi tokiu elgesiu šalis nevykdo pareigos rūpintis proceso skatinimu. Nors šis institutas šioje situacijoje netaikomas, tačiau kovoti prieš tokį elgesį galima kitomis priemonėmis, kaip, pavyzdžiui, skiriant tam tikro dydžio baudą.

Galiausiai, taikant šį institutą, būtina išsiaiškinti, ar nėra CPK 285 str. 3 d. nurodytų aplinkybių. Esant šioms aplinkybėms sprendimo už akių instituto taikymas yra negalimas. Pirmą aplinkybę, kuriai esant sprendimą už akių priimti draudžiama, kai „<...> neatvykusiai ar procesinio dokumento nepateikusiai šaliam nebuvu tinkamai pranešta apie parengiamojo ar teismo posėdžio laiką ir vietą arba nebuvu tinkamai įteikti procesiniai dokumentai, kuriuose nurodyta per nustatytus terminus pateikti atsiliepimą į ieškinį, paruošiamąjį dokumentą“⁸². Savaiame suprantama, jog negalima taikyti sprendimo už akių instituto, jeigu šalis apie vykstantį procesą nebuvu tinkamai informuota. Tokiu atveju negalima taikyti šio instituto, kadangi šalies, kuri nebuvu tinkamai informuota apie proceso eigą, kaltės nėra. Be to, ji net neturėjo galimybių tinkamai pasiruošti procesui, dalyvauti teismo posėdyje bei pateikti procesinius dokumentus. Tinkamai nesudarius galimybių šaliam dalyvauti procese išvis joks sprendimas negali būti priimtas ir laikomas teisėtu, nes procesas tokiu atveju išvis negali vykti.

Antra aplinkybė yra „<...> kai iš neatvykusios šalies gautas prašymas atidėti parengiamąjį ar teismo posėdį ir jame nurodytos neatvykimo į posėdį priežastys, jeigu teismas šias priežastis pripažino svarbiomis“. Šį straipsnį reikia sistemiškai taikyti su CPK 246 str. Šiame straipsnyje yra nurodyta, kokios aplinkybės paprastai nėra laikomos svarbiomis, t. y. „atostogos, komandiruotė, kitoks užimtumas ir kiti panašūs atvejai nelaikomi svarbiomis priežastimis, taip pat svarbiomis priežastimis paprastai nelaikomas neatvykimas dėl ligos ir atstovo užimtumas kitose bylose“⁸³. Tokios aplinkybės kaip atostogos ar komandiruotės savaiame nėra laikomos svarbiomis. Apie teismo posėdį yra informuojama iš anksto, šaliam suteikiant pakankamai laiko jam tinkamai pasiruošti ir suderinti savo planus, jog galėtų dalyvauti posėdyje. Be to, daugumoje bylų šaliam nėra jokios būtinybės dalyvauti - ji gali pateikti pranešimą, jog byla būtų nagrinėjama jai nedalyvaujant arba gali pasirūpinti atstovavimu, kadangi dažniausiai atstovo dalyvavimas

⁸²Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

⁸³*Ibid.*

teismo posėdyje yra laikomas tinkamu dalyvavimu teismo posėdyje. Tuo tarpu užimtumas kitose bylose bei liga esant tam tikroms išimtinėms aplinkybėms gali būti pripažintos kaip svarbios priežastys dėl nedalyvavimo teismo posėdyje bei procesinių dokumentų neparengimo. „Toks teisinis reglamentavimas, be kita ko, turėtų skatinti šalis, kitus byloje dalyvaujančius asmenis rūpintis proceso eiga, veikti, kad byla būtų išnagrinėta greičiau, nevilkinti proceso. Kasacinio teismo yra išaiškinta, kad įstatymo nuostata, jog išvardytos priežastys paprastai nelaikomos svarbiomis, reiškia tai, jog įvertinti nurodytas priežastis kitaip, t. y. pripažinti jas svarbiomis, teismas gali tik nustatęs tam tikras konkrečiu atveju išskirtines aplinkybes. Be to, teismas turi įvertinti, ar patenkinus prašymą atidėti bylos nagrinėjimą nebus pažeisti proceso operatyvumo ir koncentruotumo, draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai <...>“⁸⁴. Tokią poziciją lemia ir tai, jog dažniausiai šaliai pačiai dalyvauti teismo posėdyje nėra būtina, ji gali pasirūpinti atstovavimu arba gali pranešti, jog byla būtų nagrinėjama jai nedalyvaujant.

Trečia aplinkybė yra „<...> kai atsakovui tinkamai pranešta tik dėl dalies ieškovo reikalavimų ir juos pagrindžiančių aplinkybių, tačiau kitų ieškinio reikalavimų negalima išnagrinėti skyrium“⁸⁵. Kaip jau buvo minėta, jeigu apie kai kuriuos reikalavimus bei aplinkybes šalis net neturėjo galimybės sužinoti, tokiu atveju išvis negalima kalbėti apie bylos nagrinėjimą dėl tokių reikalavimų bei aplinkybių. Pasitaiko situacijų, kai reikalavimai bei aplinkybės yra taip glaudžiai tarpusavyje susijusios, jog nėra jokių objektyvių galimybių šiuos reikalavimus išskirti bei juos nagrinėti atskirai. Dėl šios priežasties, sprendimo už akių institutas negali būti taikomas ir turi būti iš naujo nustatomas terminas procesiniams dokumentams pateikti ir paskirta nauja posėdžio data. Galiausiai, sprendimo už akių institutas negali būti taikomas ir dėl kitų CPK nurodytų atvejų, kur šalies dalyvavimas teismo procese yra pripažįstamas būtinu. Dažniausiai sprendimo už akių negalima taikyti jautriose bylose, kuriose yra būtina, kad tiek šalys, tiek teismas aktyviai veiktų procese. Paprastai tai yra šeimos bylos. Šiuo atveju, jeigu šalis nepasirodo posėdyje arba nepateikia atsiliepimo į ieškinį ar kitų paruošiamųjų dokumentų, už tokius veiksmus gali būti skiriama bauda.

Kaip jau minėta, esminis sprendimo už akių priėmimo padarinys yra tai, jog įrodymai yra vertinami formaliai. Tai reiškia, jog yra taikoma prezumpcija, jog atvykusios šalies pateikti įrodymai yra teisingi ir jie nėra vertinami bei tiriami pagal bendras įrodymų

⁸⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje E. K. v AB „SEB Bankas“, Nr. 3K-3-147-701/2015.

⁸⁵Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

vertinimo taisyklės. Tai reiškia, jog jei įrodymai yra susiję su nurodytomis aplinkybėmis, to pakaks, jog būtų priimtas teismo sprendimas už akių. Taip yra užtikrinamas proceso ekonomiškumo bei koncentruotumo principai, kadangi dėl formalus įrodymų vertinimo bylos nagrinėjimo laikas automatiškai sutrumpėja. „<...> priimdamas sprendimą už akių, teismas atlieka formalų byloje pateiktų įrodymų vertinimą, tai yra įsitikina, kad pasitvirtinus šių įrodymų turiniui būtų pagrindas priimti tokį sprendimą. Formalus įrodymų vertinimas iš esmės netiriant įrodymų turinio reiškia, kad teismas vertina tik teisinį, bet ne faktinį jų pagrįstumą. Tačiau net ir atlikdamas formalų įrodymų vertinimą teismas turi vertinti ne tik faktinę bylos medžiagą, tai yra įrodymus apie bylai reikšmingus faktus, bet turi atlikti ir teisinį nustatytų faktinių aplinkybių vertinimą.“⁸⁶ Tai reiškia, jog nors ir egzistuoja prezumpcija, kad pateikti įrodymai yra teisingi, tačiau jie vis tiek privalo būti susiję su tam tikru materialiniu teisiniu santykiu - jie privalo turėti ryšį su nurodytomis faktinėmis aplinkybėmis. Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje yra teigiama, jog „<...> sprendimo už akių priėmimo institutas nėra teisinė sankcija teismo posėdyje nedalyvaujantiesiems šalims, o tik viena iš priemonių proceso koncentruotumo principui įgyvendinti.“⁸⁷ Vis dėlto, tenka pripažinti, jog kai yra formaliai vertinami tik vienos šalies įrodymai, pasyviajai šalims lieka daug mažiau galimybių laimėti bylą. Taigi, tinkamai nesirūpindama procesu, pasyvioji šalis pakenkia pati sau, kadangi, nesinaudodama procesinėmis teisėmis, nevykdama procesinių pareigų praranda ir kitas procesines teises, kurios galimai būtų padėję vėlesniuose proceso etapuose, kaip, pavyzdžiui, teisę į apeliaciją ar teisę į kasaciją. Nors pasyvioji šalis ir turi galimybę į teismo sprendimo už akių peržiūrėjimą, tačiau jo taikymo galimybės taip pat yra ribotos, kadangi yra nustatytas baigtinis sąrašas pagrindų, kuriais remiantis būtų galima panaikinti sprendimą už akių.

Šalis, kurios nenaudai buvo priimtas sprendimas už akių, neturi apeliacijos bei kasacijos galimybės, tačiau tokių sprendimų patikrinimui yra numatytas specialus institutas – sprendimo už akių peržiūrėjimo institutas. Šalis, pagal CPK 287 str., turi teisę pateikti pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Sprendimas už akių gali būti panaikintas ir atnaujintas bylos nagrinėjimas iš esmės dviem pagrindais. Pirmas pagrindas yra „<...> šalies pareiškime nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui“.⁸⁸ Šis pagrindas CPK atsirado po 2006 m. rugsėjo 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimo. Šiuo Konstitucinio Teismo nutarimu buvo konstatuota, jog „<...>

⁸⁶Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Č. K. v O. R., Nr. 2-2551/2011.

⁸⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje G. N.; E. G. v UAB „JPSF“, Nr. 3K-3-154/2010.

⁸⁸Lietuvos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad CPK 288 straipsnio 4 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija) ta apimtimi, kuria teismui neleidžiama už akių priimtų sprendimų peržiūrėti ir tokiais atvejais, kai jam yra pateikiami tokie įrodymai, kurie patvirtina, kad tas sprendimas buvo akivaizdžiai neteisingas, kad juo buvo akivaizdžiai pažeistos asmens teisės, prieštarauja Konstitucijos 109 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams.⁸⁹ Dėl šio Konstitucinio Teismo nutarimo pasikeitė tiek teisinis reglamentavimas, tiek teismų praktika.

Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo šaliai, net jei ji be jokių svarbių priežasčių nedalyvavo teismo posėdyje, nesidomėjo vykstančiu procesu, nepateikė reikiamų procesinių dokumentų, buvo sudaryta galimybė pateikti įrodymus, kurių pagrindu būtų galima nuginčyti tokį teismo sprendimą, kadangi iš pateiktų įrodymų galima daryti išvadą, jog jis yra akivaizdžiai neteisingas. Žinoma, tokia nuostata sumažina šio instituto efektyvumą. Šaliai, kuri visiškai nesidomėjo procesu arba į jį žiūrėjo neatsakingai, yra suteikiama papildoma galimybė įrodyti savo tiesą, nors prieš tai nesivargino naudotis savo procesinėmis teisėmis bei vykdyti procesines pareigas. Tokia Konstitucinio Teismo pozicija taip pat sumenkina nuostatą, jog šalis privalo rūpintis proceso skatinimu. Šalis, nedalyvaudama posėdžiuose, nepateikdama savo pozicijos, paaiškinimų, įrodymų, net tokių, kurie būtų lėmę teismo sprendimą, nors juos turėjo ir galėjo pateikti į bylą, elgiasi priešingai šiai pareigai, teisingiau, jos visiškai nevykdo. Sutinkama su tuo, jog pagrindinė teismo funkcija yra nustatyti tiesą byloje ir priimti teisingą sprendimą. Tačiau abejotina, ar be abiejų šalių pastangų įmanoma šią funkciją įvykdyti tinkamai. Šalys privalo bendradarbiauti bent jau su teismu tam, kad būtų įmanoma nustatyti tiesą byloje bei priimti teisingą sprendimą. Jeigu šalis visiškai nesirūpina procesu, tikėtina, jog jai teismo sprendimas nėra labai aktualus. Be to, toks požiūris į procesą, kai juo yra nesidomima, kartu netiesiogiai parodo šalies nepagarbą teismui.

Šalis turi prisiimti neigiamą teisinę pasekmę, jeigu ji nevykdo procesinių pareigų. Teismas nėra vieta, kur asmenys gali veikti kaip nori. Kažin, ar įmanoma įgyvendinti civilinio proceso tikslus, jei šalis į procesą žiūri neatsakingai, taip parodydama nepagarbą ne tik kitai šaliai, bet ir teismui. Tokią poziciją būtų galima suprasti, jeigu būtų nustatytos tam tikros papildomos sąlygos, kurios leistų panaikinti sprendimą už akių pateikus į bylą reikšmingus įrodymus, nors šalis turėjo visas galimybes tai padaryti anksčiau. Tai galėtų būti tokios situacijos, kai, pavyzdžiui, ieškovas, žinodamas, jog neturi jokios reikalavimo

⁸⁹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų kolegija. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos. Nr. 35/03-11/06.

teisės, pateikia ieškinį, nors sprendimo už akių peržiūrėjimo metu nustatoma, kad ieškinys yra akivaizdžiai nepagrįstas arba ieškovas buvo suklastojęs įrodymus, kurių pagrindu buvo priimtas teismo sprendimas. Tačiau net ir tokiais atvejais vis tiek kyla klausimas, kodėl atsakovas negalėjo pateikti savo pozicijos ir įrodymų per nustatytą terminą, jeigu jis žinojo, jog vyksta teismo procesas ir jis gali lemti tam tikrus teisinius padarinius. Kiti atvejai galėtų būti tokie, kai yra nustatoma, jog šalis nepateikia savo pozicijos dėl kitos šalies ar su ja susijusių asmenų tam tikrų neteisėtų veiksmų, kurie apriboja asmens laisvę veikti. Tokiais atvejais būtų objektyviai pateisinamas šalies nedalyvavimas teismo procese, nors apie vykstantį procesą žinojo ir suprato, kad priimtas sprendimas sukels tam tikrus teisinius padarinius.

Nors po Konstitucinio Teismo nutarimo šio instituto efektyvumas sumažėjo, vis dėl to yra tam tikri saugikliai, užtikrinantys, jog ne visi sprendimai už akių būtų panaikinami. Kaip nurodoma teismų praktikoje, „<...> pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo privalo būti pagrįstas tokiais įrodymais, kurie galėtų kelti abejonę priimto sprendimo, kuriuo galimai buvo pažeistos atsakovo teisės ar teisėti interesai, pagrįstumu ir teisėtumu. Tuo atveju, jeigu atsakovo pareiškime dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pateikiami įrodymai, kurie leidžia abejoti priimto sprendimo už akių teisėtumu ir pagrįstumu, teismas turi panaikinti priimtą sprendimą už akių ir atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės.“⁹⁰ Taigi, siekiant atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės reikšmės turi tik tokie įrodymai, kurie gali lemti kitokį sprendimą byloje. Tai reiškia, jog įrodymai turi būti tokie, kurių pagrindu būtų paneigtos aplinkybės, kurios buvo nustatytos priimant sprendimą už akių. Įrodymai, kurie sprendimo už akių esmės nekeičia, reikšmės neturi ir jų pagrindu byla iš esmės nebus nagrinėjama. Reikšmingi yra tik tokie įrodymai, kurie gali pagrįstai kelti abejones dėl priimto sprendimo teisėtumo.

Antras pagrindas panaikinti sprendimą už akių yra, kai „<...> byloje negalėjo būti priimtas sprendimas už akių.“⁹¹ Šiuo pagrindu galima remtis tada, kai sprendimas už akių yra priimtas nesilaikant šio instituto taikymo sąlygų. Tai reiškia, jog jis negalėjo būti priimtas, nes tam tikros kategorijos bylose tokį sprendimą yra uždrausta priimti, pavyzdžiui, šeimos teisės bylose. Taip pat sprendimas už akių naikinamas nesilaikant šio instituto taikymo sąlygų, kai, pavyzdžiui, šaliai buvo netinkamai įteiktas pranešimas apie teismo posėdžio datą ir vietą, abi šalys buvo pateikusios įrodymus, šaliai buvo tinkamai

⁹⁰Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje advokato A. D. kontora v Klaipėdos miesto savivaldybės administracija, Nr. 2-1046/2008.

⁹¹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

pranešta tik dėl dalies reikalavimų, o kiti reikalavimai yra tiek susiję tarpusavyje, kad jų negalima išskirti. Tokiais atvejais sprendimas už akių išvis negalėjo būti priimtas, todėl savaime turi būti panaikintas. Jeigu susidaro tokia situacija, kad, pavyzdžiui, šalis pateikia procesinius dokumentus, jau yra dalyvavusi teismo posėdyje, tačiau į tam tikrą teismo posėdį neatvyksta ir apie tai nepraneša teismui, vis tiek negali būti priimtas teismo sprendimas už akių. Tokiu atveju teismas, siekdamas sudrausminti šalį, kuri nevykdo ar netinkamai vykdo procesines pareigas, gali pasinaudoti kitomis priemonėmis, kaip, pavyzdžiui, paskirti tam tikro dydžio baudą.

Nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigalioja svarbūs sprendimo už akių instituto pakeitimai, kurie yra susiję su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymu. Pagal būsimą CPK 285 str. 2 d. reglamentavimą „priimdamas sprendimą už akių, teismas atlieka formalų atvykusios (ar procesinį dokumentą pateikusios) šalies pateiktų ir nurodytų įrodymų vertinimą, t. y. įsitikina, kad pasitvirtinus šių įrodymų turiniui būtų pagrindas priimti tokį sprendimą.“⁹² Taigi pagal būsimą reglamentavimą yra atsisakoma nuostatos, pagal kurią sprendimą už akių yra galima priimti tik tais atvejais, kai yra pateikti tik vienos iš šalių įrodymai. Toks reglamentavimas šį institutą paverčia efektyvesniu bei išplečia jo taikymo galimybes, kadangi šį institutą, esant visoms sąlygoms, bus galima pritaikyti ir vėlesnėse proceso stadijose. Pagal dabartinį šio instituto reglamentavimą, vėlesniame proceso etape, šį institutą pritaikyti yra praktiškai neįmanoma, kadangi tikėtina, jog pasyvioji šalis, ankstesniame proceso etape jau buvo pateikusi tam tikrus įrodymus. Dėl šios priežasties šio instituto taikymo galimybės savaime tampa labai ribotos. „<...> kai yra pateikti abiejų šalių įrodymai, formalus įrodymų vertinimas yra neįmanomas ir negalima priimti sprendimo už akių, nors asmuo nedalyvauja bylos nagrinėjime be svarbių priežasčių, tai sudaro galimybę vilkinti bylos nagrinėjimą, riboja civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principų įgyvendinimą.“⁹³ Kitas svarbus pakeitimas yra susijęs su nesąžiningais asmenimis, kurie nepagrįstai kreipdamiesi į teismą piktnaudžiauja procesu. Pagal būsimą CPK 285 str. 3 d. 4 p. redakciją, bus nustatytas dar vienas pagrindas, pagal kurį yra draudžiama priimti sprendimą už akių: „kai atvykusios (ar procesinį dokumentą pateikusios) šalies nurodytos aplinkybės ir jos pateikti bei nurodyti įrodymai kelia teismui rimtų abejonių“⁹⁴ Tokia nuostata yra siekiama užkirsti kelią nesąžiningiems

⁹²Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pateikimo įstatymas. *TAR*, 2016, Nr. 26956.

⁹³Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymo Nr. I-1274 9, 41 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.183 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos Prokuratūros įstatymo Nr. I-599 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. *TAR*, 2015-09-21, XIIP-3551.

⁹⁴Op. Cit. 92.

asmenims piktnaudžiauti procesu pareiškiant nepagrįstus ieškinius. Be to, ši nuostata suteiks teismui platesnes galimybes kovoti su nesąžiningais asmenimis bei piktnaudžiavimu procesu. Pagal būsimą CPK 287 str. 3 d. redakciją „teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau ir dėl kurių vėlesnio pateikimo bus vilkinamas bylos nagrinėjimas.“⁹⁵ Šiuo atveju teismui yra suteikiamos platesnės galimybės nuspręsti ar pasyvios šalies pateikti įrodymai bus priimti, net jei jie yra reikšmingi, nes turės būti atsižvelgta ir į tai ar jų vertinimas neužvilkins bylos nagrinėjimo. Tai irgi padidina šio instituto efektyvumą, kadangi pasyvioji šalis turės nurodyti objektyvias priežastys, kodėl ji negalėjo tam tikrų įrodymų pateikti anksčiau, o jeigu tokių priežasčių nurodyti negalės, šalis privalės įtinkinti teismą, jog pateiktų įrodymų vertinimas neužvilkins proceso. Taigi šiuo atveju yra užtikrinamas balansas tarp proceso operatyvumo ir tiesos nustatymo byloje, kadangi pasyvioji šalis negalės savaime tikėtis, jog, jeigu ji turės tam tikrus reikšmingus įrodymus, jie savaime bus priimti. Taigi būsimi CPK pakeitimai yra vertintini teigiamai, kadangi jų pagrindu sprendimo už akių institutas taps efektyvesnė priemonė siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu bei šio instituto taikymo ribos bus daug platesnės nei pagal dabartinį reglamentavimą.

Šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu turinį sudaro pareiga dalyvauti teismo posėdžiuose, jeigu nedalyvauja, apie tai pranešti, teikti procesinius dokumentus, vykdyti kitus teismo nurodymus. Priešingas elgesys, esant visoms aptartoms sąlygoms, nulemia sprendimo priėmimą už akių. Šiuo institutu yra siekiama užtikrinti proceso koncentruotumą ir ekonomiškumo principus, kai šalis be jokių pateisinamų priežasčių procese elgiasi pasyviai. Nors pagrindinis civilinio proceso tikslas yra tiesos nustatymas byloje, tačiau jei šalis nededa jokių pastangų, jog ji būtų nustatyta, šio tikslo įgyvendinimas tampa labai komplikuoatas. Dėl šios priežasties, siekiant užtikrinti sklandžią proceso eigą, yra įtvirtinta galimybė priimti sprendimą už akių. Konstitucinio Teismo pozicija, jog pasyvi šalis turi galimybę pateikti pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pateikiant naujus reikšmingus įrodymus, nors tai galėjo padaryti anksčiau, sumažina šio instituto efektyvumą ir sumenkina šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu. Negali būti toleruojamos situacijos, kai šalis procese elgiasi pasyviai arba nesąžiningai, taip siekdama užvilinti procesą. Dėl tokio elgesio šalis privalo prisiimti neigiamas teises pasekmes. Nors tiesos nustatymas byloje yra pagrindinė teismo funkcija, tačiau, šaliai nededant jokių pastangų, jog tiesa būtų nustatyta, pasyvioji šalis turi prarasti galimybę užvesti naują bylą pateikiant naujus įrodymus. Tik tokiu atveju gali būti pasiektas civilinio proceso tikslas – kuo greičiau atkurti

⁹⁵Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pateikimo įstatymas. *TAR*, 2016, Nr. 26956.

teisinę taiką tarp ginčo šalių. Dėl šios priežasties būsiami CPK pakeitimai, kurie įsigalios nuo 2017 m. liepos 1 d. yra vertintini teigiamai, kadangi šie pakeitimai, sprendimo už akių institutą pavers efektyvesniu bei išplės šio instituto taikymo ribas, kurios pagal dabartinį reglamentavimą yra labai ribotos.

3. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimo ypatumai atskirų kategorijų bylose

3.1. Grupės ieškinys

2015 m. Lietuvos Respublikos civiliniame procese buvo įtvirtintas naujas institutas – grupės ieškinys. CPK 441¹ str. 2 d. nurodyta, jog pagal grupės ieškinius „<...> nagrinėjami ginčai, kai ieškinys grindžiamas tapačiomis arba panašiomis faktinėmis aplinkybėmis ir juo siekiama tuo pačiu teisinės gynybos būdu apginti į grupę susijungusių fizinių ar juridinių asmenų, kurie pareiškė ieškinį, tapačias ar panašaus pobūdžio materialines teises ar įstatymų saugomus interesus.“⁹⁶ Šiuo institutu yra siekiama sumažinti bylų skaičių su tapačiomis ar panašiomis faktinėmis aplinkybėmis, taip sumažinant teismų darbo krūvį. Teisės doktrinoje yra išskiriami keturi grupės ieškinio privalumai: 1) labiau užtikrinama teisė į teisminę gynybą; 2) sutrumpinamas civilinių bylų procesas; 3) sumažėja civilinio proceso sąnaudos; 4) užtikrinama vieninga teismų praktika.⁹⁷ „Laiko taupymo efektas grupės ieškinio bylų pasireiškia dėl tokių pagrindinių šio proceso ypatumų: (i) daugybės galimų individualių procesų sujungimų į vieną procesą, (ii) nustatant privalomą grupės narių atstovavimą per grupės atstovą ir (iii) kartu apribojant kitų grupės narių galimybes tiesiogiai aktyviai dalyvauti procese.“⁹⁸ Savaime suprantama, jog konkreti byla, kuri yra sprendžiama pagal grupės ieškinį, tampa daug sudėtingesnė. Bylos sudėtingumą lemia tai, jog padaugėja asmenų daugetas ieškovo pusėje. Be to, šis institutas yra naujas, todėl teismų praktika dar nėra atsakiusi į visus kilusius klausimus ir problemas, kurios tikriausiai kils nagrinėjant grupės ieškinius. Kaip bebūtų, vienos sudėtingos bylos nagrinėjimas yra efektyvesnė priemonė ir labiau atitinka proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus, nei daugybė bylų su panašiomis arba tapačiomis faktinėmis aplinkybėmis.

Teisės doktrinoje yra išskiriami du grupės ieškinio modeliai, t. y. prisijungimo ir atsisakymo. Prisijungimo modelis - tai toks modelis, pagal kurį asmenys, norintys prisijungti prie grupės ieškinio, privalo išreikšti savo valią, jog jie prisijungia prie tam tikro grupės ieškinio. Šis modelis yra paplitęs Europos valstybėse. „Toku būdu identifikuojami pavieniai grupės nariai, grupės sudėtis tampa pakankamai konkrečiai apibrėžta ir

⁹⁶Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

⁹⁷Nekrošius V. et. al. *Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūlymai dėl šio instituto tobulinimo. Taikomasis mokslinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2008, p. 10-11.

⁹⁸NEKROŠIUS V.; SIMAITIS R., VĖBRAITĖ V., BRAZDEIKIS A. *Grupės ieškinys kaip civilinio proceso spartinimo priemonė*. Vilnius: Teisė, 2016, t. 98, p. 19.

individualizuota tokiu mastu kaip ir individualių ieškinių.⁹⁹ Tuo tarpu, atsisakymo modelis - tai toks modelis, kai grupės ieškinyje yra nurodyti tam tikri rūšiniai kriterijai, kuriuos atitinkantis asmuo automatiškai priklauso grupei. Asmeniui, atitinkančiam šiuos kriterijus, nereikia išreikšti valios, jog prisijungia prie tam tikro grupės ieškinio. Šis modelis yra naudojamas JAV. Jeigu asmuo nenori dalyvauti procese, jis privalo išreikšti valią, t. y. atsisakyti nuo grupės ieškinio. Proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principus labiau atitinka atsisakymo modelis. „Pagal dalyvavimo modelį norint visus potencialius ieškovus sujungti į vieną procesą susiduriama su sudėtingiau įveikiamomis kliūtėmis. Nors ir naudojamos modernios informacijos sklaidos priemonės (internetas, socialiniai tinklai, įvairių rūšių žiniasklaida ir kt.), informacija apie formuojamą grupę vis dėlto gali nepasiekti visų potencialių jos narių. Be to, gautą šią informaciją gali būti sudėtinga suprasti kiekvienam grupės nariui. Jų valia aktyviai įsitraukti į teisinę kovą formuojasi sudėtingai. Priimti sprendimą įstoti į bylinėjimąsi gali būti sudėtinga dėl psichologinių, ekonominių ar kitų priežasčių.“¹⁰⁰ Vis dėlto, Europoje, tame tarpe ir Lietuvoje, dėl galimo grupės ieškinio atsisakymo modelio konflikto su EŽTK 6 str., yra pasirinktas prisijungimo modelis.

Pagal CPK 441³ str. 2 d. 1 p., norint pateikti grupės ieškinį, grupę privalo sudaryti ne mažiau dvidešimt asmenų. Akivaizdu, jog kai vienoje ginčo šalių pusėje yra daugiau nei dvidešimt asmenų, visų jų aktyvus dalyvavimas civiliniame procese tampa labai komplikotas, kadangi didelė tikimybė, jog vienas ar dalis asmenų dėl svarbių priežasčių negalės dalyvauti posėdyje, dėl to galimai vis nusikeltų bylos nagrinėjimas ir panašiai. Dėl šios priežasties grupė privalo turėti savo atstovą, kuris atstovautų grupės interesus. Pagal CPK 441³ str. 1 d. 4 p., norint pateikti grupės ieškinį, viena iš būtinų sąlygų yra grupės atstovo paskyrimas. Tokia nuostata atitinka civilinio proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principus, kadangi vietoje dvidešimties ar daugiau asmenų, procesu turi rūpintis iš esmės gali tik vienas asmuo ir tam asmeniui yra perkeliama visos ginčo šalies pareigos ir teisės. Be to, pagal CPK 441³ 2 d. 2 p., grupė privalo turėti advokatą. Taigi, grupės interesus iš esmės atstovauja du asmenys, t. y. atstovas ir advokatas.

Pagrindinis grupės ieškinio instituto ypatumas kalbant apie šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu yra tai, jog ši pareiga yra perkeliama grupės atstovui, tačiau ši pareiga grupės atstovui yra perkeliama tik sprendžiant bendrus grupės ieškinio klausimus. Nors grupę sudaro daug ieškovų, tačiau visi ieškovai, išskyrus jų atstovą, veikia pasyviai. Grupės narių aktyvumas yra reikalingas sprendžiant individualaus pobūdžio klausimus. Tai yra

⁹⁹Brazdeikis, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos. Mokslo studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 83.

¹⁰⁰*Ibid.*, p. 84.

suprantama, kadangi kai ieškovų yra mažiausiai dvidešimt, visų jų aktyvus dalyvavimas procese vargu ar yra įmanomas, nes būtų sunku juos visus surinkti į vieną posėdį ir tikėtis, jog kiekvienas iš jų tinkamai įgyvendins savo procesines teises bei pareigas. Be to, labai tikėtina, jog bent vienas iš jų turėtų svarbių priežasčių neatlikti tam tikro procesinio veiksmo tokiu būdu prailginant bylos nagrinėjimo laiką. Galiausiai dėl tokio reglamentavimo sumažėja terpių piktnaudžiauti procesu, nes nėra būtina, jog visi ieškovai aktyviai dalyvautų ir tinkamai vykdytų procesines teises bei pareigas. Dėl šių priežasčių ieškovams, kurie nėra atstovai, o tiesiog grupės nariai, yra suteikiamos ribotos procesinės teisės, tačiau kai yra nagrinėjami grupės nario individualaus pobūdžio reikalavimai, jo procesinė padėtis pasikeičia –, grupės narys privalo tapti aktyviu byloje.

Grupės narys procese veikia pasyviai tik dėl bendro pobūdžio reikalavimų. Kadangi grupės nariai yra pasyvūs ieškovai, iš esmės visos jų teisės ir pareigos yra įgyvendinamos per grupės atstovą. Grupės narys turi šias procesines teises: 1) pateikti pareiškimą grupės atstovui, jog jis prisijungia prie grupės ieškinio; 2) turi teisę pareikšti teismui, jog pasitraukia iš grupės; 3) jei turi individualių reikalavimų ir juos pagrindžiančių įrodymų, kurie yra susiję su grupės ieškiniu, apie juos privalo pranešti grupės atstovui; 4) gali kreiptis į teismą dėl priverstinio sprendimo vykdymo dėl jo pareikšto individualaus pobūdžio reikalavimo.¹⁰¹ Taigi, kai yra sprendžiami bendro pobūdžio klausimai, grupės narys iš esmės procese veikia pasyviai. Kai tai yra susiję su nagrinėjamais bendro pobūdžio reikalavimais, grupės narys gali prisijungti prie grupės arba išstoti iš grupės. Žinoma, jeigu teismas nusprendžia, jog tai yra būtina siekiant tinkamai išnagrinėti bylą, gali nuspręsti pakviesti tam tikrą ieškovą ar ieškovus į teismo posėdį ir šį įpareigojimą grupės narys privalės įvykdyti. Be to, grupės narys turi dalyvauti sprendžiant esminius bylos klausimus, tokius, kaip, pavyzdžiui, sprendžiant klausimą dėl taikos sutarties sudarymo. Nors grupės narys neprivalo veikti aktyviai sprendžiant bendro pobūdžio reikalavimus, tačiau kai tai yra susiję su individualaus pobūdžio reikalavimais, grupės narys privalo veikti aktyviai, t. y. grupės narys privalo iš karto pateikti grupės atstovui visą reikalingą ir reikšmingą informaciją atsižvelgiant į proceso stadiją bei bylos nagrinėjimo eigą. Kai yra sprendžiami individualaus pobūdžio reikalavimai, grupės narys veda bylą jau ne per atstovą, o savarankiškai. Taigi po tarpinio teismo sprendimo priėmimo, kai yra išsprendžiami bendro pobūdžio reikalavimai, grupės nariui tenka pareiga rūpintis proceso skatinimu. Taigi, vienas iš ypatumų kalbant apie pareigą rūpintis proceso skatinimu yra toks, jog grupės

¹⁰¹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

narys veikia tiek pasyviai, tiek aktyviai, atsižvelgiant į tai, ar yra nagrinėjami bendro pobūdžio reikalavimai, ar individualaus pobūdžio reikalavimai.

Pagal CPK 441⁴ str. 1 d., „Grupės atstovas yra reikalavimą byloje pareiškiantis ir bylos baigtimi suinteresuotas grupės narys (išskyrus šio straipsnio 2 dalyje numatytą atvejį), kuris grupės narių vardu pasirašo ieškinį ir kartu su grupės advokatu veda grupės ieškinio bylą atstovaudamas visų grupės narių interesams.“¹⁰² Taip pat grupės atstovu gali būti asociacijos arba profesinės sąjungos atstovas, kai ieškinys yra susijęs su veiklos sritimis ir tikslais bei grupėje yra bent dešimt asociacijos ar profesinės sąjungos narių. „Būtent jiems tenka pareiga būti aktyviems ir adekvačiai atstovauti visai grupei bei tinkamai reprezentuoti visų jos narių situaciją, reikšmingą ginčui išspręsti.“¹⁰³ Tai reiškia, kad šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu taip pat yra perkeliama grupės atstovui. Grupės atstovas, veikdamas visų grupės narių interesais, privalo rūpintis, jog procesas vyktų operatyviai bei sklandžiai. Jis privalo pateikti teismui visą žinomą ir reikšmingą informaciją, taip pat, atsižvelgdamas į bylos nagrinėjimo eigą, tinkamai ir laiku įgyvendinti procesines teises ir pareigas nepiktinaudžiaujant procesu ir panašiai. Be bendrųjų procesinių teisių ir pareigų, grupės atstovas turi tam tikras specialias procesines teises bei pareigas: 1) veikti atsižvelgiant į grupės interesus; 2) atsižvelgiant į tai, ar yra reikšminga bylai, priimti iš grupės narių visą reikiamą informaciją ir pateikti ją teismui; 3) atsižvelgiant į bylos nagrinėjimo eigą, pateikti visą reikšmingą informaciją susijusią su individualiais grupės narių reikalavimais; 4) bendradarbiauti su grupės advokatu; 5) informuoti grupės narius apie bylos nagrinėjimo eigą bei leisti grupės nariams spręsti dėl esminių klausimų, kurie yra susiję su byla; 6) supažindinti grupės narius su informacija susijusia su bylinėjimosi išlaidomis.¹⁰⁴ Be to, grupės atstovas veikia tarsi tarpininkas tarp grupės narių ir teismo. Kaip jau buvo minėta, grupės atstovas veikia grupės narių interesais. Tai sąlygoja, jog grupės atstovas, žinodamas grupės narių valią, atlieka visus procesinius veiksmus taip, jog nebūtų pažeisti grupės narių interesai. Kadangi visi esminiai klausimai, kurie yra susiję su byla, sprendžiami grupės narių, atstovas privalo veikti taip, kaip nusprendė grupės nariai. Dėl neesminių klausimų, nors grupės atstovas ir yra labiau savarankiškas, tačiau vis tiek turi veikti atsižvelgdamas į grupės narių interesus. Taigi, grupės atstovas perteikia grupės narių valią teismui. Tuo atveju, jeigu grupės atstovas netinkamai išreiškia grupės narių valią, jis

¹⁰²Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

¹⁰³Brazdeikis, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protinę laiką įgyvendinimo sąlygos. Mokslo studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 80.

¹⁰⁴*Op. Cit.* 102.

gali būti pakeistas. Teismas, matydamas, jog grupės atstovas netinkamai atstovauja narių grupę, gali pasiūlyti pakeisti atstovą.

Be visų bendrųjų pareigų grupės atstovas taip pat yra atsakingas už ikiteisminę ginčo sprendimo tvarką. Prieš kreipiantis į teismą su grupės ieškiniu, grupės atstovas kreipiasi į atsakovą su pretenzija, joje nuroydamas reikalavimus ir įspėdamas atsakovą, jog, jeigu šie reikalavimai nebus patenkinti, bus kreipiamasi į teismą. Jeigu atsakovas sutinka su pretenzija, tokiu atveju byla teisme nėra iškeliamą. Jeigu atsakovas nesutinka su pretenzija arba į ją neatsako, tokiu atveju grupės atstovas kreipiasi į teismą. Jeigu atsakovas sutinka dėl dalies reikalavimų arba yra linkęs derėtis, tokiu atveju, dar prieš kreipiantis į teismą, ieškovų grupė gali bandyti išspręsti kilusi ginčą derybų būdu. Tokiu reguliavimu yra siekiama sumažinti bylų skaičių teisme. Be to, kai ginčas yra sprendžiamas derybomis, labai tikėtina, jog ginčas bus išspręstas operatyviau ir toks sprendimo būdas labiau atitiks abiejų ginčo šalių interesus nei teismo sprendimas, kadangi dėl visų ginčo sprendimo sąlygų yra derimasi ir yra stengiamasi atsižvelgti į abiejų šalių interesus. Galiausiai, net jei derybų būdu nebūtų išspręžiami visi klausimai, o tik dalis jų, vis tiek sumažėja spręžtinų klausimų daugetas teisme, kas nulemia tai, jog byla tampa bent jau šiek tiek paprastesnė ir bus išspręžiamą greičiau. Taigi, bandymas išspręžti kilusi ginčą derybomis yra sveikintinas, kadangi tai yra neformali ir paprastesnė procedūra, nei teismo procesas. Be to, tai padeda įgyvendinti civilinio proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principus ir leidžia bylą išspręžti daug operatyviau.

Kartu visa grupė sprendžia esminius bylos klausimus: 1) pakeisti ieškinio dalyką arba pagrindą, sumažinti arba padidinti reikalavimus; 2) turi teisę atsiimti ieškinį, tačiau reikia atsižvelgti ir į tai, ar ieškinys jau buvo gautas atsakovo, jei buvo gautas, tokiu atveju reikia ir atsakovo sutikimo; 3) sprendžia dėl taikos sutarties sudarymo; 4) gali atsisakyti ieškinio; gali pakeisti grupės atstovą.¹⁰⁵ Visi esminiai klausimai, kurie yra susiję su byla, sprendžiami visos grupės kartu. Šie klausimai yra priimami balsų dauguma, t. y. jei dauguma grupės narių nusprendžia, pavyzdžiui, pakeisti atstovą, jis yra pakeičiamas. Tiesa, tai nereiškia, jog, pavyzdžiui, grupei sudarius taikos sutartį su atsakovu, net jei tam tikras grupės narys ar nariai nesutinka su taikos sutarties sudarymu, vis tiek automatiškai taikos sutartis galioja ir tiems grupės nariams, kurie nesutinka su jos sudarymu. Grupės narys, kuris nesutinka su bendrai priimtais esminiais sprendimais dėl bylos, gali pasinaudoti procesine teise išstoti iš grupės ir bylą vesti individualiai, tokiu atveju jam taikos sutartis *res judicata* galios neturės.

¹⁰⁵Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

Taigi, nors grupės narys sprendžiant bendro pobūdžio reikalavimus yra pasyvus, tačiau jis negali visiškai nesidomėti tuo, kas vyksta byloje. Kitu atveju, grupės nariui, kuris visiškai nesidomi vykstančia byla, gali kilti neigiamos teisinės pasekmės, t. y. jo atžvilgiu bus priimtas teismo sprendimas, nors sprendimas grupės nariui gali būti visiškai nenaudingas. Dėl šios priežasties, nors ir nėra reikalaujama, jog grupės narys veiktų aktyviai, jam nėra suteikiama daug procesinių teisių, tačiau vis tiek turi domėtis procesu ir dalyvauti sprendžiant esminius klausimus.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta grupės ieškinio institute, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu turi tam tikrų ypatumų. Sprendžiant bendro pobūdžio reikalavimus, aktyviai veikia grupės atstovas. Tačiau tai nereiškia, jog grupės narys neturi domėtis procesu. Tikėtina, jog teismas, manydamas, jog tai yra būtina tinkamai išnagrinėti bylą, gali grupės narį pakviesti į teismo posėdį tam, kad pateiktų tam tikrus paaiškinimus, todėl grupės narys privalo pranešti grupės atstovui apie pasikeitusią gyvenamąją vietą ar korespondencijos įteikimo vietą. Be to, grupės narys privalo dalyvauti sprendžiant esminius klausimus, kurie yra susiję su byla. Kitu atveju, nesidomėjimas procesu gali nulemti tai, jog tam tikri grupės nario interesai gali nukentėti, kadangi, pavyzdžiui, grupė gali nuspręsti atsiimti ieškinį. Taigi, nors sprendžiant bendro pobūdžio klausimus nėra reikalaujama iš grupės nario aktyvaus dalyvavimo, kadangi aktyvus turi būti grupės atstovas, tačiau grupės narys vis tiek privalo domėtis kaip vyksta procesas. Kitas ypatumas, susijęs su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu iškyla tada, kai yra sprendžiami individualaus pobūdžio reikalavimai. Šiuo atveju aktyvus jau yra ne grupės atstovas, o pats grupės narys, kuriam yra aktualus tam tikras individualaus pobūdžio reikalavimas. Taigi, tokiu atveju šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu pereina grupės nariui.

3.2. Viešieji pirkimai

Pagal Viešųjų pirkimo įstatymo 2 str. 34 d., viešasis pirkimas yra „perkančiosios organizacijos atliekamas ir šiuo įstatymu reglamentuojamas prekių, paslaugų ar darbų pirkimas, kurio tikslas – sudaryti viešojo pirkimo–pardavimo sutartį.“¹⁰⁶ Norint pasiekti šį tikslą kiek įmanoma greičiau, kilus ginčui tarp perkančiosios organizacijos ir tiekėjo, teisminis procesas privalo vykti kiek įmanoma operatyviau. Efektyvios gynybos principas

¹⁰⁶Lietuvos Respublikos Viešųjų Pirkimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 1996, Nr. 84-2000.

sąlygoja tai, jog perkančioji organizacija, gavusi pretenziją privalo sustabdyti viešojo pirkimo procedūrą. Dėl šios priežasties yra būtina nustatyti tokį reglamentavimą, kuris užtikrintų, jog procesas vyktų kiek įmanoma operatyviau, kadangi jam užsitęsęs pernelyg ilgą laiką gali susidaryti tokia situacija, jog praėjus visą ikiteisminį ir teisminį procesą, viešųjų pirkimų dalykas gali tapti nebeaktualus, sužlugti didelis projektas, ir lemtų didelius nuostolius tiek perkančiajai organizacijai, tiek tiekėjams. Taigi, siekiant išvengti ilgo proceso viešųjų pirkimų bylose, yra numatyti tam tikri ypatumai, kurie skatina proceso operatyvumą.

Siekiant sumažinti teismų darbo krūvį bei nepagrįstų ieškinių skaičių yra nustatyta privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka. Prieš kreipiantis į teismą, tiekėjas privalo kreiptis su pretenzija į perkančiąją organizaciją. Ikiteisminė stadija nėra tiesiog formalumas – ši stadija yra labai svarbi, kadangi, pagal CPK 423³ str. 2 d., „ieškinyje negali būti reiškiami reikalavimai, kurie nebuvo keliami tiekėjo kreipimesi, pareikštame išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarka, išskyrus atvejus, kai šių reikalavimų ieškovas negalėjo kelti kreipimosi padavimo metu.“ Tuo tarpu, pagal CPK 423³ str. 3 d., „ieškinio pagrindas turi sutapti su tiekėjo kreipimesi, pareikštame išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarka, nurodytomis faktinėmis aplinkybėmis, kuriomis buvo grindžiamas tas kreipimasis, išskyrus atvejus, kai šių aplinkybių ieškovas negalėjo nurodyti kreipimosi padavimo metu.“¹⁰⁷ Jau ikiteisminėje stadijoje tiekėjas privalo nurodyti visas jam žinomas aplinkybes ir pateikti visus reikšmingus įrodymus kuriais remiasi, kitu atveju, tiekėjas negalės jais pasinaudoti teisme. Tokiu reglamentavimu yra siekiama išvengti visiškai nepagrįstų ieškinių, sutrumpinti teismo proceso laiką, kadangi aplinkybės jau yra nagrinėtos ikiteisminėje stadijoje ir belieka patikrinti, ar jos buvo tinkamai įvertintos bei iširtos. Taigi, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu pasireiškia jau ikiteisminėje stadijoje, kadangi ginčo šalis, kuri kreipiasi su pretenzija, privalo iš karto nurodyti visas jai žinomas reikšmingas aplinkybes bei pateikti jas patvirtinančias įrodymus. Dėl tokio reglamentavimo sumažėja galimybių pateikti procesines staigmenas taip siekiant vilkinti procesą, kadangi naujai pateiktos aplinkybės bei įrodymai teisme nebus nagrinėjami, nebent dėl tam tikrų objektyvių priežasčių jų nebuvo galima pateikti anksčiau. „Nagrinėjant ginčus, kilusius vykdant viešuosius pirkimus, ikiteisminė ginčo nagrinėjimo stadija yra labai svarbi, nes ji apibrėžia ginčo ribas, tai vėliau leidžia efektyviai ir operatyviai išnagrinėti ginčą teisme, jei į teismą nusprendžia kreiptis pretenziją Viešųjų pirkimų įstatymo 93 straipsnio nustatyta tvarka

¹⁰⁷Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

pateikęs viešuosiuose pirkimuose dalyvaujantis tiekėjas.“¹⁰⁸ Šalis, nevykdydama pareigos rūpintis proceso skatinimu ikiteisminėje stadijoje, pakenks pati sau, kadangi nusiūpdama tam tikrus svarbius įrodymus, negalės jų pateikti teisme. Tuo tarpu perkančioji organizacija privalo motyvuoti savo sprendimus. „Viešojo pirkimo komisijos sprendimų motyvai ir pagrindai reikšmingi tiekėjams, nes šie jiems leidžia suprasti perkančiosios organizacijos veiksmų galimo (ne)teisėtumo bei jų interesų užtikrinimo ar pažeidimo pobūdį ir apimtį, todėl suponuoja tiekėjų galimybę tinkamai ir veiksmingai ginti savo pažeistas teises.“¹⁰⁹ Esant pagrįstiems bei įtikinamiems perkančiosios organizacijos motyvams bei pagrindams, tikėtina, jog tiekėjas nebesikreips į teismą, kadangi neturės pakankamai argumentų nuginčijant tokį sprendimą. Be to, net jeigu tiekėjas kreiptųsi į teismą, kaip ir nurodyta kasacinio teismo išaiškiniame, motyvuotas sprendimas tiekėjui leidžia efektyviau apginti galimai pažeistas teises, kadangi tiekėjui tampa lengviau suprasti, kodėl perkančioji organizacija priėmė atitinkamą sprendimą, o tai nulemia ir tai, jog tampa lengviau apibrėžti bylos ribas.

Kitas ypatumas, susijęs su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu viešųjų pirkimų bylose yra toks, jog šalis dėl sutrumpintų procesinių terminų savaime yra įpareigojama veikti nedelsiant ir operatyviai. Šių bylų kategorijose yra nustatyta, per kiek laiko privalo būti priimtas sprendimas byloje. Pagal CPK 423⁸ str. 4 d., „sprendimas turi būti priimtas ne vėliau kaip per šešiasdešimt dienų nuo ieškinio priėmimo teisme dienos.“¹¹⁰ Dėl šios priežasties šalims yra nustatyti sutrumpinti procesiniai terminai atlikti atitinkamus procesinius veiksmus. Pavyzdžiui, pateikti atsiliepimą į ieškinį yra nurodytas tik septinių dienų terminas. Toks reglamentavimas savaime įpareigoja šalį veikti operatyviai, kadangi, praleidusi procesinius terminus, ji nebeturės galimybės atlikti tam tikro svarbaus procesinio veiksmo, kaip, pavyzdžiui, pateikti apeliaciją ar pateikti atsiliepimą į ieškinį. Taigi, pats reglamentavimas ir sutrumpinti procesiniai terminai sąlygoja tai, jog šalis savaime privalo veikti operatyviai, kadangi šalis neturi daug laiko parengti procesinius dokumentus. Šalis negali bereikalingai delsti juos rengdama, todėl, kad kitu atveju šalis praras galimybes pasinaudoti svarbiomis procesinėmis teisėmis.

Apibendrinant, pagrindiniai šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ypatumai viešųjų pirkimų bylose yra tokie, jog pats teisinis reglamentavimas savaime įpareigoja šalį

¹⁰⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Smulkus Urmas“ v. Vabalninko Balio Sruogos vidurinė mokykla, 3K-3-307/2011.

¹⁰⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Akordas 1“ v. Visagino savivaldybės administracija, 3K-3-158/2011.

¹¹⁰Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

veikti operatyviai ir nedelsiant, kitu atveju šalis nebeturės galimybės pasinaudoti tam tikromis svarbiomis procesinėmis teisėmis. Bereikalingas delsimas rengiant procesinius dokumentus gali sąlygoti tai, jog bus praleisti procesiniai terminai, dėl to šalis praras arba bent jau gerokai sumažins galimybes apginti savo interesus teisme. Šalys jau ikiteisminėje stadijoje turi veikti taip, jog teisme liktų tik patikrinti, ar pretenzija buvo tinkamai išnagrinėta. Visos šios priemonės yra skirtos užtikrinti, jog procesas viešųjų pirkimų byloje vyktų kuo operatyviau, kadangi ilgas procesas gali sąlygoti viešųjų pirkimų konkurso žlugimą, o tai nėra naudinga nei tiekėjams, nei perkančiajai organizacijai.

3.3. Ginčai dėl nedidelių sumų

Dar prieš kreipiantis į teismą, visų pirma, ieškovas turėtų pasiskaičiuoti ar yra prasme bylinėtis dėl sumos, kuri tikėtina gali nepadengti net bylinėjimosi išlaidų. Nors bylinėjimosi išlaidos yra priteisiamos iš bylą pralaimėjusios šalies, tačiau, gali būti, jog bus patenkinta tik dalis reikalavimų, gali būti pripažinta, jog tam tikros išlaidos nebuvo būtinos, galiausiai, pats atsakovas gali būti visiškai nemokus, todėl teisminis procesas ieškovui gali pridaryti tik dar daugiau nuostolių. Taigi, ginčai dėl nedidelių sumų ne tik padidina teismų krūvį, bet gali būti visiškai ekonomiškai nenaudingi ir pačioms šalims. Juk net ir sprendžiant bylas dėl nedidelių sumų gali pasitaikyti sudėtingų situacijų ir dėl to bylos nagrinėjimas gali užtrukti. Teisės doktrinoje buvo keliamas klausimas, ar valstybė privalo suteikti teisminės gynybos galimybę asmeniui, kuris siekia prisiteisti nedidelę pinigų sumą. „Šių laikų teisininkai į ginčą dėl nedidelių sumų teisminės gynybos poreikį bando įžvelgti per proceso ekonomijos principą. Svarstoma, ar siekimas kreipiantis į teismą apginti nedidelės vertės reikalavimus negalėtų būti pripažintas piktnaudžiavimu teise, jei ieškovo poreikis gauti teisminę gynybą, žvelgiant iš proceso ekonomiškumo pozicijos, visiškai neatitiktų ginčo dalyko vertės.“¹¹¹ Tokia pozicija pagrindžiama tuo, jog į teismą gali būti bandoma kreiptis siekiant prisiteisti ir visiškai nereikšmingas sumas, kaip, pavyzdžiui, kelis eurus ar net kelis centus. Tokiai pozicijai galima pritarti, kadangi tokio pobūdžio ieškinys, tikėtina, ieškovui yra visiškai ekonomiškai nenaudingas, kadangi bylinėjimosi išlaidos bei išeikvotas laikas nebus padengiamas priteistos sumos. Be to, siekiant prisiteisti ekonomiškai ne itin reikšmingą sumą kyla pagrįstų abejonių, ar tokiu ieškiniu ieškovas nesiekia tiesiog sugaišti atsakovo laiko dalyvaujant teismuose. Vis dėl to, „jei proceso

¹¹¹NORKUS, Rimvydas. *Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika*. Vilnius: Jurisprudencija t. 1, 2006, p. 94.

išlaidos daug kartų viršija ginčo vertę, tai turi būti traktuojama kaip kaina už valstybės valdžios rankose sutelktą teisingumo vykdymo monopolį.¹¹² Tai yra pagrindžiama tuo, jog valstybė suteikia labai ribotas galimybes naudotis savigyna. Be to, skolininkui gali kilti pagunda nedidelių skolų išvis negražinti, todėl valstybė privalo užtikrinti teisminę gynybą net ir tada, kai teismo procesas yra gerokai brangesnis nei prašoma priteisti suma. Vis dėl to, siekiant procesą bylose dėl nedidelių sumų padaryti kuo ekonomiškesnį ir operatyvesnį, yra nustatyti tam tikri šios kategorijos bylų ypatumai.

Kalbant apie šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu, proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus labiau atitiktų šalies elgesys, kurio pasirenkama kreiptis dėl teismo įsakymo išdavimo. Žinoma, tik tokiu atveju, jeigu yra visos sąlygos, kurios leidžia prašyti išduoti teismo įsakymą. Tokiu būdu yra sutaupomos tiek šalies, tiek valstybės ištekliai, kadangi šaliai belieka užpildyti bendrai nustatytą formą, o teismui belieka patikrinti, ar prašymas dėl teismo įsakymo išdavimo atitinka CPK nustatytus reikalavimus. Labai tikėtina, jog tokio pobūdžio bylose atsakovas nebus suinteresuotas bylinėtis, todėl prašymas išduoti teismo įsakymą labiau užtikrina proceso operatyvumą, nei ieškinys, kuriuo siekiama priteisti nedidelę pinigų sumą. Žinoma, jeigu asmuo, atsižvelgdamas į situaciją mato, jog ginčas tikrai kils ir byla bus nagrinėjama pagal ieškinį, tokiu atveju savaime suprantama, jog nėra prasmės kreiptis į teismą dėl teismo įsakymo išdavimo. Tačiau jeigu tokių aplinkybių nėra šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu labiau atitiktų kreipimasis dėl teismo įsakymo išdavimo.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu turi tam tikrų ypatumų bylose dėl nedidelių sumų. Pagal CPK 441 str. 2 d., „bylą nagrinėjantis teismas turi teisę pats nuspręsti, kokia forma ir tvarka nagrinėti bylą. Byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka, jeigu dėl to yra bent vienos šalies prašymas.“¹¹³ Taigi, nuo šalies valios priklauso, ar byla bus nagrinėjama žodinio proceso tvarka. Žinoma, privalomą žodinį procesą gali nustatyti ir pats teismas, jeigu mano, jog tai yra būtina siekiant tinkamai išnagrinėti bylą. Proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus labiau atitinka dokumentinis procesas, kadangi yra sutaupomas tiek teismo, tiek šalių laikas bei kaštai, kadangi nereikia rengti posėdžio, nereikia keliauti į teismą, yra sutaupoma laiko priimant sprendimą. Taigi, jeigu nėra būtinybės, šalis turėtų leisti teismui nagrinėti bylą dokumentinio proceso tvarka. Žinoma, jeigu šalis pagrįstai mano, jog tam tikrus bylos aspektus yra būtina išsiaiškinti žodžiu, gali rinktis žodinį

¹¹²NORKUS, Rimvydas. *Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika*. Vilnius: Jurisprudencija t. 1, 2006, p. 95.

¹¹³Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.

procesą, tačiau šalis turėtų tokį prašymą pateikti tik tokiu atveju, jeigu objektyviai nėra tam tikrų galimybių išdėstyti savo poziciją raštu.

Pirminėje CPK redakcijoje buvo dar vienas ypatumas, susijęs su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu šios kategorijos bylose. Pagal ankstesnį reglamentavimą buvo ribojama galimybė pateikti apeliacinį ar kasacinį skundą, jeigu suma nesiekdavo atitinkamai 250 Lt ir 5000 Lt, o tai yra labai susiję su ginčais dėl nedidelių sumų. 2011 m. įstatymo leidėjui priėmus CPK pataisas, šio pagrindo nebeliko. Tai yra susiję su tuo, jog Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „<...> reguliuojant civilinio proceso santykius įstatymu taip pat turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bet kurį byloje priimtą pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskūsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Pabrėžtina, kad įstatyme turi būti įtvirtinta ne tik pati proceso šalies teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas. Priešingu atveju būtų nukrypstama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą.“¹¹⁴ Nors Konstitucinis Teismas tiesiogiai nepasakė, kad CPK nuostatos, kurios riboja teisę į apeliaciją bei kasaciją dėl tam tikros sumos prieštarauja Konstitucijai, vis dėl to, įstatymų leidėjas nusprendė šio ribojimo atsisakyti. Iki šios CPK pataisos įsigaliojimo šalys savaime buvo skatinamos tinkamai įrodinėti savo tiesą bei nežiūrėti į procesą pasyviai, kadangi ginčo sumai nesiekiant 250 Lt nebus galima pasinaudoti apeliacija. Dėl šios priežasties šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu įgaudavo labai didelę reikšmę, kadangi šalies netinkamas procesinis elgesys sąlygojo tai, jog, pavyzdžiui, esant visoms aplinkybėms šalis prarasdavo galimybę pateikti įrodymus ir neturėdavo jokių vilčių juos pateikti apeliacinėje instancijoje. Taigi, svarstyтина ar nereikėtų grįžti prie ankstesnio modelio, kai apeliacija smulkiuose ginčiuose buvo ribojama šiuo pagrindu, kadangi tai labiau atitinka operatyvumo ir ekonomiškumo principus. Apeliacijos ir kasacijos ribojimas tokio pobūdžio ginčiuose nebūtų laikoma neproporcinga priemonė, kadangi galiausiai, praėjus visas instancijas išlaidos, kurios būtų susijusios su bylos nagrinėjimu, tikėtina, būtų gerokai didesnė nei suma dėl, kurios kilo ginčas. Tai yra rekomenduojama ir 1995 m. vasario 2 d. Europos Ministrų Tarybos komiteto rekomendacijoje dėl apeliacinių sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose. Trečiame šios rekomendacijos straipsnyje yra rekomenduojama riboti apeliacijos galimybę

¹¹⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų kolegija. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos, Nr. 35/03-11/06.

bylose dėl nedidelių sumų.¹¹⁵ Taigi, apie tokią galimybę yra kalbama ir tarptautiniu mastu ir tampa akivaizdu, jog apeliacijos ribojimas tokio pobūdžio bylose yra pateisinamas.

Apibendrinant, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu šios kategorijos bylose turi tam tikrų ypatumų. Pirmiausiai šalis, kuri kreipiasi į teismą, turėtų pagalvoti apie galimybę kreiptis į teismą dėl teismo įsakymo išdavimo, kadangi tokiu būdu būtų sutaupomos tiek teismo, tiek pačio prašymą pateikusio asmens laikas ir ištekliai. Vis dėl to, jei šalis mano, jog yra būtinybė kreiptis į teismą šalis neturėtų bereikalingai prašyti, jog procesas vyktų žodžiu, kadangi tokiu būdu procesas taptų brangesnis bei užimtų daugiau laiko. Galiausiai reikėtų svarstyti, ar nereikėtų grįžti prie ankstesnio CPK reguliavimo, kuriuo buvo ribojama apeliacijos ir kasacijos galimybė, jeigu yra sprendžiami smulkūs piniginiai ginčai. Tai lemtų tai, jog šalis į vykstantį teisminį procesą žiūrėtų dar rimčiau, pateikiant visas svarbias bei reikšmingas aplinkybes ir įrodymus laiku, kadangi savaime nebus jokios galimybės juos pateikti apeliacinėje instancijoje. Tai sumažintų galimybes vilkinti procesą, sumažintų bylinėjimosi kaštus, sumažėtų teismų krūvis. Net tarptautinėse rekomendacijose toks apeliacijos ir kasacijos ribojimas yra pateisinamas. Galiausiai, ar yra prasmė ginčą nagrinėti apeliacinėje ar net kasacinėje instancijoje, jeigu galimos bylinėjimosi išlaidos, tikėtina, bus daug didesnės nei prašoma priteisti suma. Visos šios priežastys turėtų skatinti įstatymų leidėją grįžti prie ankstesnio reguliavimo, kai apeliacijos ir kasacijos galimybė buvo ribojama ginčo suma.

¹¹⁵Council of Europe. Committee of ministers. *Concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases. Recommendation No. R(95)5*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1995, p. 7.

Išvados ir pasiūlymai

1. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu užima labai svarbią vietą civiliniame procese siekiant tinkamai įgyvendinti proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo, kooperacijos principus bei vieną pagrindinių civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Jei ši pareiga civiliniame procese neegzistuoja, būtų daugybė terpių piktnaudžiauti procesu, o visa našta rūpintis, jog procesas vyktų sklandžiai bei operatyviai tektų teismui, teismas turėtų labai ribotas galimybes užtikrinti, jog procesu nebūtų piktnaudžiaujama.

2. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra neatsiejamai susijusi tiek su proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principais, tiek su kooperacijos principu. Būtent šie principai sąlygoja pareigą rūpintis proceso skatinimu ir šių principų pagrindu yra sudaromas šios pareigos turinys. Iš proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principų proceso šaliai kyla bendra pareiga sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis, jomis nepiktnaudžiauti, rūpintis, jog byla būtų išnagrinėta kiek įmanoma operatyviau, rūpestingai teikti paaiškinimus ir įrodymus, t. y. nei per vėlai, nei per anksti, taip bereikalingai neapkraunant teismo darbo. Tuo tarpu, iš kooperacijos principo ginčo šalims kyla pareiga bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su teismu.

3. Atsižvelgiant į tai, jog nuostolių atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesu instituto taikymo sritis yra labai siaura bei gali būti puiki terpė piktnaudžiautu procesu, nors pagal savo prigimtį turėtų būti kovos priemonė prieš nesąžiningus bylininkus, svarstyti šio instituto reikalingumas civiliniame procese. Baudos skyrimas yra daug efektyvesnė ir labiau atitinkanti proceso koncentruotumo bei ekonomiškumo principus priemonė, kadangi nereikia preciziškai nustatinėti deliktinės atsakomybės sąlygų, nėra sudaroma situacija, kai vienoje byloje iš esmės vyksta du procesai dėl skirtingų klausimų.

4. Nors pagrindinis civilinio proceso tikslas yra tiesos nustatymas byloje, tačiau, jei šalis nededa jokių pastangų, jog ji būtų nustatyta, šio tikslo įgyvendinimas tampa labai komplikotas. Tai, jog pasyvi šalis gali pateikti pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pateikiant naujus reikšmingus įrodymus, nors turėjo galimybę tai padaryti anksčiau, sumažina šio instituto efektyvumą ir sumenkina šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu. Negali būti toleruojamos situacijos, kai šalis procese elgiasi pasyviai arba nesąžiningai, taip siekdama užvilinti procesą. Dėl tokio elgesio šalis privalo prisiimti neigiamas teises pasekmes. Dėl šių priežasčių teigiamai vertintini būsimi CPK

pakeitimai, kurie sprendimo už akių institutą pavers efektyvesniu bei praplės šio instituto taikymo galimybes.

5. Grupės ieškinio byloje, sprendžiant bendro pobūdžio reikalavimus, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu tenka grupės atstovui. Tuo tarpu sprendžiant individualaus pobūdžio klausimus šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu pereina grupės nariui, tačiau tai nereiškia, jog grupės narys neturi domėtis procesu. Tikėtina, jog teismas, manydamas, jog tai yra būtina tinkamai išnagrinėti bylą, gali grupės narį pakviesti į teismo posėdį, jog pateiktu tam tikrus paaiškinimus. Todėl, grupės narys privalo pranešti grupės atstovui apie bylai svarbias pasikeitusias aplinkybes. Be to, grupės narys privalo dalyvauti sprendžiant esminius klausimus, kurie yra susiję su byla. Kitu atveju, nesidomėjimas procesu gali sąlygoti tai, jog tam tikri grupės nario interesai gali nukentėti, kadangi grupė gali nuspręsti atsiimti ieškinį arba sudaryti taikos sutartį.

6. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ypatumai viešųjų pirkimų byloje yra tokie, jog pats teisinis reglamentavimas savaime įpareigoja šalį veikti operatyviai ir nedelsiant, kitu atveju šalis neteks galimybės pasinaudoti tam tikromis svarbiomis procesinėmis teisėmis. Bereikalingas delsimas rengiant procesinius dokumentus gali sąlygoti tai, jog bus praleisti procesiniai terminai, šalis praras arba bent jau gerokai sumažins galimybes apginti savo interesus teisme. Be to, šalys jau ikiteisminėje stadijoje turi veikti taip, jog teisme beliktų tik patikrinti ar pretenzija buvo tinkamai išnagrinėta.

7. Reikėtų svarstyti, ar neverta grįžti prie ankstesnio CPK reguliavimo, kuriuo buvo ribojama apeliacijos ir kasacijos galimybė, jeigu yra sprendžiami smulkūs piniginiai ginčai. Tai sąlygotų, jog šalis į vykstantį teisminį procesą žiūrėtų dar rimčiau, pateikiant visas svarbias bei reikšmingas aplinkybes ir įrodymus laiku, kadangi savaime nebus jokios galimybės juos pateikti apeliacinėje instancijoje. Be to, procesas savaime taptų daug operatyvesniu ir ekonomiškiau, o tai leistų išvengti situacijų, kai išlaidos, kurios yra susijusios bylos nagrinėjimu, yra gerokai didesnės nei suma dėl kurios kilo ginčas.

Literatūros sąrašas

1. Teisės norminiai aktai

- 1.1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
- 1.2. 2009 m. gruodžio 1 d. Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija. OL 2012 m. specialus leidimas C 326, 55 tomas, p. 391-407.
- 1.3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
- 1.4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 112-4969.
- 1.5. Lietuvos Respublikos Viešųjų Pirkimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės Žinios*, 1996, Nr. 84-2000.
- 1.6. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pateikimo įstatymas. *TAR*, 2016, Nr. 26956.
- 1.7. The American Law Institute and UNIDROIT. *ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure*. Rome: UNIDROIT, 2006.

2. Specialioji literatūra

- 2.1. MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinis procesas. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 1997.
- 2.2. NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
- 2.3. DRIUKAS, A; VALANČIUS V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- 2.4. LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teise: vadovėlis. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2004.
- 2.5. Valančius, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004.
- 2.6. Valančius, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso komentaras: II dalis. Procesas pirmosios instancijos teisme. III dalis. Teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei nagrinėjimo ypatumai*. Vilnius:

Justitia, 2005.

2.7. DRIUKAS, A; VALANČIUS V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika II tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.

2.8. Nekrošius V. et. al. *Grupės ieškinio reguliavimo analizė ir pasiūlymai dėl šio instituto tobulinimo. Taikomas mokslinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2008.

2.9. Brazdeikis, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos. Mokslo studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

2.10. NEKROŠIUS, Vytautas. *Kooperacijos principas civiliniame procese*. Teisė, 1999, t. 33(2), p. 36-42.

2.11. NEKROŠIUS, Vytautas. *Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese*. Teisė, 2004, t. 51, p. 73-85.

2.12. NORKUS, Rimvydas. *Smulkių turtinių ginčų nagrinėjimo ypatumai: teorija ir praktika*. Vilnius: Jurisprudencija t. 1, 2006, p. 93-101.

2.13. BRON M., ZAKSAITĖ S. *Teisė apskusti pirmosios instancijos teismo sprendimą kaip pamatinė konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisė, t. 66(2), 2008, p. 146-153.

2.14. BRAZDEKIS, Aurimas. *Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Teisė, 2010, t. 75, p. 126-142.

2.15. VALANČIUS, V; BRAZDEIKIS, A. *Kitoks požiūris į nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu*. Vilnius: Jurisprudencija, 2011, t. 18(4), p. 1467-1484 .

2.16. NEKROŠIUS V.; SIMAITIS R., VĖBRAITĖ V., BBRAZDEIKIS A. *Grupės ieškinys kaip civilinio proceso spartinimo priemonė*. Vilnius: Teisė, 2016, t. 98, p. 16-26.

2.17. ZUCKERMAN, Adrian. *Civil Procedure*. Oxford: LexisNexis, 2003.

3. Teismų sprendimai

3.1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1995 m. liepos 13 d. sprendimas *Tolstoy Miloslavsky prieš Jungtinę Karalystę*, byloje Nr. 18139/91, ECLI:CE:ECHR:1995:0713JUD001813991.

3.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. liepos 16 d. sprendimas *Naugžemys*

prieš Lietuvą byloje Nr. 17997/04, ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001799704.

- 3.3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2013 m. lapkričio 26 d. sprendimas *Groupe Gascogne SA v. Europos Komisija*, C-58/12 P, ECLI:EU:C:2013:770.
- 3.4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų kolegija. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas *Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos*, Nr. 35/03-11/06.
- 3.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų senatas. 2004 m. gegužės 20 d. nutarimas *Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo*, Nr. A3-106.
- 3.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. kovo 8 d. nutartis civilinėje byloje *I.M. v G.M.*, Nr. 3K-3-178/2006.
- 3.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje *T. P.; I. P. v A. B.*, Nr. 3K-3-436/2008.
- 3.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *R. B. v P. B.*, Nr. 3K-3-576/2008.
- 3.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Smiltainis ir ko“ v BUAB „Vilnita“*, Nr. 3k-3-21/2010.
- 3.10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *G. N.; E. G. v UAB „JPSF“*, Nr. 3K-3-154/2010.
- 3.11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. L. v D. L.* Nr. 3k-3-278/2010.
- 3.12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Akordas 1“ v. Visagino savivaldybės administracija*, 3K-3-158/2011.
- 3.13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Smulkus Urmas“ v Vabalninko Balio Sruogos vidurinė mokykla*, 3K-3-307/2011.
- 3.14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m.

- gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje J. N. v A. B., Nr. 3K-3-246/2012.*
- 3.15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje I. B. v J. V. Nr. 3K-3-348/2013.
- 3.16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje J. J. v K. B., Nr. 3K-3-622/2013.
- 3.17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje „Plass Investments Limited“ v AB „Alita“; „FR&R Invest, IGA S. A.“; V. J., Nr. 3K-3-66/2015.
- 3.18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje E. K. v AB „SEB Bankas“, Nr. 3K-3-147-701/2015.
- 3.19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje A.M. v Lietuvos Respublikos valstybė, atstovaujama Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, V. J., UAB „Bitė Lietuva“, UAB „Tele2“, UAB „MCB Finance“, Nr. 3K-3-394-415/2015.
- 3.20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje AB „DNB Bankas“; AB „DNB Lizingas“ v G. K.; D. K., Nr. 3K-3-1-701/2016.
- 3.21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje AB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija“ v UAB „Agerona“, Nr. 3K-3-159-421/2016.
- 3.22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje asociacija „Idėja Kaunui“ v UAB „Novus rex“, Nr. e3K-3-256-915/2016.
- 3.23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje R. B. v BAB „Snoras“, Nr. 2-1748-178/2016.
- 3.24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje V. L. v UAB „Denticija“, Nr. 3K-3-560-686/2016.

- 3.25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje N. G. (A. K. teisių perėmėja) v S. G. , V. G. , G. (G.) G., M.(M.) G., A. E., L. E., N. K., R. P., Nr. 3k-3-3-695/2017.
- 3.26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje BĮ „Panevėžio dailės mokykla“ v asociacija „Hermis“, Nr. 3K-3-11-701/2017.
- 3.27. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2006 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje S. K. v V.L., Nr. 2-714/2006.
- 3.28. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-798/2008.
- 3.29. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2008 gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje advokato A. D. kontora v Klaipėdos miesto savivaldybės administracija, Nr. 2-1046/2008.
- 3.30. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Lamberta“ v UAB „Vitės valdos“, Nr. 2-1248/2010.
- 3.31. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Č. K. v O. R., Nr. 2-2551/2011.
- 3.32. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Longista“ v UAB „Vantolina“, Nr. 2-2590/2013.
- 3.33. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje A.K. v J. Ch., Nr. 2S-588-460/2011.
- 3.34. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje UAB „MG Trading“ v UAB „Maxima Lt“, Nr. 2S-1597-258/2011.

4. Kita praktinė medžiaga

- 4.1. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Komercinio arbitražo įstatymo Nr. I-1274 9, 41 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.183 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos

Respublikos Prokuratūros įstatymo Nr. I-599 15 ir 19 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. *TAR*, 2015-09-21, XIIP-3551.

4.2. Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitos (I instancijos teismuose) už 2014–2016 metus. [žiūrėta 2017 m. balandžio 4 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

4.3. Council of Europe. Committee of ministers. Concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases. Recommendation No. R(95)5. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1995.

Santrauka

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu civilinio proceso sistemoje užima labai svarbią vietą, kadangi būtent šios pareigos pagrindu teismui yra suteikiamos platesnės galimybės prižiūrėti, jog nebūtų piktnaudžiaujama procesu, o tai lemia, jog teismui yra lengviau užtikrinti, kad proceso eiga vyktų sklandžiai bei operatyviai. Ši šalies pareiga kyla iš proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo bei kooperacijos principo. Būtent šių principų pagrindu šalys yra įpareigojamos bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su teismu, tinkamai vykdyti procesines pareigas bei sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis taip siekiant užtikrinti sklandų bei operatyvų bylos nagrinėjimą.

Pirmojoje šio magistro darbo dalyje yra nagrinėjama šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoka bei šios pareigos vieta civilinio proceso sistemoje. Antrojoje magistro darbo dalyje yra nagrinėjamas šios pareigos turinys, šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu santykis su kooperacijos bei proceso ekonomiškumo ir koncentruotumo principais. Taip pat antrojoje magistro darbo dalyje yra nagrinėjamas priešingas elgesys šiai pareigai – piktnaudžiavimas procesu bei kovos priemonių efektyvumas, kurių paskirtis yra užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu ir sudrausminti nesąžiningą šalį. Trečiojoje magistro darbo dalyje yra analizuojami šios šalies pareigos ypatumai atskirose bylų kategorijose, t. y. grupės ieškinio bylose, viešųjų pirkimų bylose bei ginčiuose dėl nedidelių sumų.

Rengiant šį magistro darbą buvo remiamasi Lietuvos Respublikos bei tarptautiniais teisės aktais, Lietuvos Respublikos ir užsienio civilinio proceso teisės mokslininkų darbais bei teismų praktika. Baigiamajame darbe nevengiama pateikti pastebėjimų, kritikos bei pasiūlymų, kurie leistų efektyviau kovoti prieš nesąžiningą procesinį elgesį bei paspartinti civilinio proceso eigą.

Summary

Party's duty to provide encouragement of the process occupies an important place in the system of civil proceedings, since namely this duty provides the court with a wider range of opportunities to ensure prevention of abuse of proceedings and this facilitates smooth and expeditious proceedings by the court. The afore-mentioned duty of the party derives from the principles of concentration and economy of proceedings and the principle of cooperation. Namely on the basis of the afore-mentioned principles the parties are obliged to cooperate with each other and with the court, properly fulfil their procedural duties and exercise their procedural rights in good faith; thus, seeking to ensure smooth and expeditious hearing of cases.

The first part of the Master thesis explores the concept of the duty of the party to provide encouragement of the process and the place of the duty in the system of civil proceedings. The second part of the Master thesis examines the content of the afore-mentioned duty, the ratio of the duty of the party to have regard to fostering of proceedings to the principles of cooperation and economy and concentration of proceedings. Furthermore, the second part of the Master thesis deals with the behaviour contrary to the said duty, i.e. abuse of proceedings and effectiveness of combat measures aimed at preventing abuse of proceedings and disciplining the party acting in bad faith. The third part of the Master thesis analyses the peculiarities of the said duty of the party in separate categories of lawsuits, i.e. class action lawsuits, public procurement lawsuits and disputes over low amounts.

This Master thesis was prepared on the basis of the legal acts of the Republic of Lithuania and international legal acts, research papers in the field of law of civil proceedings of the Republic of Lithuania and foreign countries. The thesis does not shrink from mentioning observations, criticism and recommendations which would allow combating against unfair procedural practices and facilitating the progress of civil proceedings.